

สืบตำนาน สร้างงานประเพณี ที่วัดทอง: กระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร ชุมชนคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร¹

ศุภรัช คุ้มครอง* และ วัชรารักษ์ ดิษฐบ้าน

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

From Local Legend To a New Tradition: The Creation of King Taksin the Great Honoring Tradition at Wat Suwannaram Rajavaravihara, Bangkok Noi Canal Community, Bangkok

Suppatat Khumkrong and Watcharaporn Distapan*

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 13 February 2022

Revised 13 March 2022

Accepted 16 March 2022

คำสำคัญ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

วัดสุวรรณาราม

ชุมชนคลองบางกอกน้อย

การสร้างสรรคประเพณี

คติชนสร้างสรรค์

* Corresponding author

E-mail address:

Suppatat.k@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร (วัดทอง) เป็นงานประเพณีใหม่ในวิถีชีวิตของชาวชุมชนคลองบางกอกน้อย ชุมชนเก่าแก่ ย่านฝั่งธนบุรี จัดขึ้นช่วงวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี โดยจัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2557 บทความวิจัยนี้ใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ในการศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ประเพณีดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่ามีการสร้างสรรค์ประเพณี 4 ลักษณะ คือ (1) การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในฐานะตำนานของวัดสุวรรณารามและ “ย่านบ้านบุ” (2) การให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงและทำบุญอุทิศแด่พระองค์ (3) การจัดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคลองบางกอกน้อย (4) การใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในฐานะต่าง ๆ ได้แก่ วีรชาติผู้ก่อเกิดและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมือง บุคคลศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี พระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน และพระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรม ผลศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ของชุมชนเก่าแก่ในบริบทสังคมเมืองปัจจุบัน

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การสืบทอดและการสร้างสรรค์ประเพณีของชาวชุมชนคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของศุภรัช คุ้มครอง มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรารักษ์ ดิษฐบ้าน สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (ทุนพัฒนาบัณฑิตศึกษา ประจำปีงบประมาณ 2564)

Keywords:

King Taksin the Great,
Wat Suwannaram,
Bangkok Noi canal community,
Creative Tradition,
Creative Folklore

Abstract

King Taksin the Great Honoring Tradition at Wat Suwannaram Rajavaravihara, also known as Wat Thong, is a new tradition in the Bangkok Noi canal community, an old community in the Thonburi area. This tradition will be on the 28th of December each year and it was first held in 2014. This research deployed the creative folklore theory to study the creation process of the tradition. The results suggested that the creation process of the tradition is composed of four characteristics: 1) creating perception of King Taksin's legends and folk narratives as a legend of Wat Suwannaram and Baan Bu area; 2) emphasizing worship and merit-making ceremonies to the Great King; 3) organizing various activities to conserve and restore Thai traditions related to the Bangkok Noi canal community; and 4) using symbols to convey various meanings and images of King Taksin the Great: the heroic King who reunited and built the nation, a sacred person in the Thonburi area, the Great King who descended from Chinese ancestors, and who revived arts and culture. These findings revealed the creation of a new tradition of the old community in a modern social context.

1. บทนำ

ย่านฝั่งธนบุรี เป็นที่ตั้งของ “พระราชวังเดิม” หรือ พระราชวังหลวงของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางกอกใหญ่ (แ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว., และคณะ, 2525, น. 181) ย่านฝั่งธนบุรีจึงเป็นย่านที่มีความผูกพันกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อย่างยิ่ง ชุมชนคลองบางกอกน้อย² ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ช่วงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกรุงธนบุรี แม้จะไม่ได้ยึดติดพระราชวังเดิม แต่ก็ยังเป็นชุมชนหนึ่งที่มีผู้เคารพและศรัทธาในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากในพื้นที่ชุมชนและบริเวณใกล้เคียงมีศาล ศาลเจ้า หรือ พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อยู่หลายแห่ง³ ทุกปีศาสนสถานที่มีตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับพระองค์จะจัดงานประเพณีขึ้นเป็นประจำ ดังเช่น งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร

วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยตะวันตก⁴ เดิมชื่อ “วัดทอง” เป็นวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (พระมหาปรณ กิตติโร, ม.ป.ป., น. 4-7) สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้รื้อแล้วสถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอารามในสมัยนั้นกรมพระราชวังบวรสถานสุรสิงหนาททรงสร้างเครื่องป่าช้า คือ เมรุ และอาคารต่างๆ เช่น โรงโขน โรงหุ่น ไว้เป็นของพระบรมหาราชวงศ์ด้วย ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดใหม่อีกครั้ง (กรมศิลปากร, 2508, น. 1-2) นอกจากนี้วัดสุวรรณารามยังมีตำนานว่าเป็น “แดนประหารชีวิต” เชลยพม่านับพันคน ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ สมัยกรุงธนบุรี (สุตารา สุขญา, 2542, น. 292) ทั้งยังมีเรื่องเล่าผี วิญญาณ เรื่องราวอาถรรพ์ หรือ เรื่องราวเหนือธรรมชาติ (Ghost and Paranormal Activity) ที่เกี่ยวโยงกับเรื่องราวการประหารชีวิตเชลยศึกดังกล่าวอีกจำนวนมาก

² “ชุมชนคลองบางกอกน้อย” ในบทความวิจัยนี้ใช้ในความหมายเดียวกับในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การสืบทอดและการสร้างสรรค์ประเพณีของชาวชุมชนคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร” ซึ่งใช้ในความหมายเจาะจงเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งของปากคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

³ เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม วัดพระยาทำ วัดเจ้าอาม วัดสุวรรณคีรี ศาลเจ้าพ่อฉางเกลือ ศาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ตลาดพรานนก หรือแม้กระทั่ง ศาลเจ้าเก่าอกล้ง สุกตั้งโหวงไต้หัวโจวซือกง (บ้านพักรถไฟ ซอย 4) ก็ยังมีรูปเคารพของพระองค์ในศาลเป็นจำนวนมาก

⁴ ย่าน “ปากคลองบางกอกน้อย” แบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง โดยมากจะแบ่งเป็นปากคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ และปากคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ซึ่งเป็นการเรียกตามทิศจริงจากเข็มนาฬิกา อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้ที่เรียกฝั่งใต้ว่า ฝั่งซ้าย หรือ ฝั่งตะวันตก และเรียกฝั่งเหนือว่า ฝั่งขวา หรือ ฝั่งตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นการเรียกในมุมมองของผู้ที่เดินทางด้วยเรือจากปากคลองบางกอกน้อยเข้ามายังด้านในของคลอง

ด้วยวัดสุวรรณาราม หรือ วัดทอง คลองบางกอกน้อย เป็นวัดที่มีตำนานเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทำให้วัดสุวรรณารามสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ไว้บริเวณริมคลองบางกอกน้อย และจัดงานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นประจำทุกปีในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของพระองค์ (28 ธันวาคม) ผู้ที่ริเริ่มจัดงานนี้ คือ พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ, รศ.ดร.) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม แม้งานนี้จะเป็นงานที่เพิ่งสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ได้ไม่นานนัก คือ จัดขึ้นครั้งแรกในวันที่ 27 - 28 ธันวาคม 2557 หลังการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ แต่ก็จัดขึ้นต่อเนื่องในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นประจำทุกปี จนกระทั่งกลายเป็นงานประเพณีประจำปี (annual tradition) ที่สำคัญของวัดและชาวชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม นั้น จะมีพิธีกรรมสำคัญ คือ พิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้งยังมีการแสดง หรือ กิจกรรมเทิดพระเกียรติ และกิจกรรมต่าง ๆ อีกจำนวนมาก กิจกรรมที่สำคัญและโดดเด่นในงานนี้ ส่วนมากจะเป็นการนำวัฒนธรรมประเพณีไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำ ที่เกี่ยวข้องกับวัดและชาวชุมชนคลองบางกอกน้อยในอดีตซึ่งบางประเพณีหายจากชุมชนและกลายเป็นตำนานไปแล้วกลับมาจัดขึ้นอีกครั้ง เช่น การตักบาตรทางน้ำและแข่งเรือ น่าสนใจว่างานประเพณีดังกล่าวนี้ มีกระบวนการสร้างสรรค์อย่างไรบ้าง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ บ้างแล้ว ทั้งด้านพิธีกรรม วรรณกรรม และด้านอื่น ๆ ดังเช่น ณิชิตา คงทวี (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกรณีศึกษา ‘พระเจ้าตากวัดเขาชูณพนม’ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” ณิชิตา พบว่า ชาวชุมชนวัดเขาชูณพนม ได้เลือกสรร ตัดทอน และเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ เพื่อเน้นย้ำว่าพระองค์ทรงลี้ภัยการเมือง ครองสมณเพศ และเสด็จสวรรคต ณ วัดเขาชูณพนม เมื่อชุมชนมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับช่วงบั้นปลายชีวิตของพระองค์จึงได้จัดพิธีกรรมบวงสรวงและกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี

นอกจากนี้ วัชรฯ คลายนาท (2555) ยังได้ศึกษา เรื่อง “ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี: ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง” จากการศึกษาของวัชรฯ ทำให้ทราบว่า ชาวบ้านบริเวณ “วัดทอง” ทราบถึงเหตุการณ์การประหารชีวิตทหารพม่าสมัยกรุงธนบุรีที่วัด ทั้งยังมีผู้พบเห็นวิญญาณทหารพม่า และมีผู้ที่เก็บดาบที่ใช้ประหารชีวิตเชลยศึกจากบรรพบุรุษไว้ด้วย น่าสนใจว่าการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในงานวิจัยนี้ภายหลังมีอิทธิพลต่อเรื่องราวที่วัดนำเสนอบนจารึกข้างพระบรมราชานุสาวรีย์อย่างยิ่ง

อนึ่ง วรุณญา อัจฉริยะดี (2554) ยังได้ศึกษา เรื่อง “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ และนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน” จากงาน

ของวรรณญา พบว่าหนึ่งในภาพแทนสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จากวรรณกรรมและนวนิยายดังกล่าวนี้ คือ ภาพวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติไทย อันมีอนุสาวรีย์เป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นวีรบุรุษ ไม่เพียงเท่านั้น สุกัญญาโสภี ใจกล้า (2561) ยังได้ศึกษา “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช: แง่คิดจาก “วีรบุรุษในวัฒนธรรมประเพณี” จากงานของสุกัญญาโสภี ทำให้ทราบว่สิ่งหนึ่งที่ทำให้พระองค์เป็นวีรบุรุษในวัฒนธรรมประเพณีนั้น คือการ “มีอนุสาวรีย์ที่สักการะหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งแห่ง” เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่ รวมถึงที่อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมของวัดสุวรรณารามนั้น พบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมแก่นบนของวัด ดังที่ ทัชมนต์ ช่วยง (2554) ศึกษา “สัญลักษณ์ในพิธีแก่นบนหลวงพ่อดาศดา วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย จังหวัดกรุงเทพมหานคร: พิธีกรรมกับการสื่อสารความหมาย” การศึกษาของทัชมนต์แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมแก่นบนของวัดสุวรรณารามมีความเชื่อมโยงกับตำนานของวัดซึ่งเกี่ยวกับการประหารชีวิตเชลยศึกพม่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ด้วย สัญลักษณ์ที่ใช้ในการแก่นบนหลวงพ่อดิ่งจึงมีการสื่อสารความหมายและเป็นเอกลักษณ์ความเชื่อประจำท้องถิ่น ดังเช่น “สัญลักษณ์การวิ่งม้า”

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังไม่มีผู้ที่ศึกษางานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม ในฐานะการสร้างสรรค์ประเพณีในบริบทสังคมร่วมสมัย

ด้านวิธีการศึกษา ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงลงพื้นที่สังเกตการณ์ประเพณีเบื้องต้น ในวันที่ 28 ธันวาคม 2562 ก่อน แล้วจึงลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามตลอดทั้งปี 2564 และต้นปี 2565 ทั้งสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้จัดประเพณี คนเก่าคนแก่ในพื้นที่ชุมชนคลองบางกอกน้อย และลงพื้นที่สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในงานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 ทั้งยังเก็บข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ ด้วย เช่น เอกสารโบราณ และสื่อสังคมออนไลน์ ต่อมาผู้วิจัยศึกษาข้อมูล กำหนดโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูล แล้วจึงเรียบเรียงและนำเสนอผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ (Creative folklore) ของศิริพร ณ ถลาง เพื่อศึกษาข้อมูล ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นกรอบแนวคิดหนึ่งที่ใช้ในการศึกษา “การสืบทอด” และ “การผลิตซ้ำ” คติชนในบริบทสังคมปัจจุบัน ศิริพรอธิบายถึงคติชนสร้างสรรค์ว่าเป็น “คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบทสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่, การประยุกต์คติชน การ ‘ต่อยอด’ คติชน, การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่, หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อ ‘สร้างมูลค่าเพิ่ม’ หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์” (ศิริพร ณ ถลาง, 2562, น. 24-25)

จะเห็นว่าแนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับงานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรณาราม และเหมาะสมที่จะนำมาใช้อธิบายวิธีคิดหรือกระบวนการในการสร้างสรรคงานประเพณีดังกล่าวอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากงานประเพณีนี้เป็นงานประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยมีการนำคติชนท้องถิ่น ทั้งตำนานเรื่องเล่า และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นในอดีตมาใช้ในบริบทใหม่ด้วย

2. การจัดงานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรณาราม

การจัดงานประเพณีเนื่องในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรณาราม ใน พ.ศ. 2557 ซึ่งนับเป็นการจัดงานประเพณีครั้งแรกนั้น วัดสุวรณารามได้จัดพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น พิธีถวายน้ำชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิธีเทวาภิเษกพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนพิธีเปิดและวางพานพุ่มถวายสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งยังจัดกิจกรรม “สืบสานตำนานวัดทอง คลองบางกอกน้อย” ด้วย กิจกรรมในครั้งนั้นมีทั้งการตักบาตรทางน้ำ การแห่เรือยาวโบราณ การแข่งเรือยาว ตลอดจนกิจกรรมรื่นเริงอื่นๆ (วัดสุวรณารามราชวรวิหาร, 2557)

ปกติแล้ว ช่วงวันที่ 28 ธันวาคม จะเป็นวันที่วัดสุวรณารามจัดพิธีกรรมทางศาสนาและกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมสืบสานประเพณีไทย กล่าวคือ ทุกปีในช่วงเช้าจะมีการตักบาตรทางน้ำ พิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ หรือ บวงสรวงดวงพระวิญญาณ –ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงถวายต่างๆ เช่น การรำ การเชิดสิงโต ทั้งยังมีการแห่เรือพระราชพิธีหรือ การแห่เรือยาวโบราณอีกด้วย ส่วนในช่วงบ่ายจะมีกิจกรรมการเล่นพื้นบ้าน โดยเฉพาะกิจกรรมการแข่งขันเรือ และในช่วงเย็นถึงค่ำจะมีมหรสพรื่นเริง เช่น การแสดงดนตรีลูกทุ่ง และรำวงย้อนยุค ซึ่งมีมหรสพรื่นเริงนี้อาจจะจัดขึ้นทั้งในช่วงเย็นถึงค่ำของวันที่ 27 และ 28 ธันวาคม

คณะกรรมการจัดงานวัดสุวรณาราม (2559, น. 2) ได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานประเพณีว่าจัดขึ้น “เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ อนุรักษ์สืบสานประเพณีอันดีงามเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทย ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแนวทางวิถีพุทธสืบต่อไป” ส่วนชื่องานประเพณีในแต่ละปีจะประชาสัมพันธ์โดยใช้ชื่อหรือข้อความที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พ.ศ. 2557-2558 ใช้ชื่อว่า “สืบสานตำนาน วัดทอง คลองบางกอกน้อย” หรือ “สืบสานประเพณีแข่งเรือยาว - ตักบาตรพระทางเรือ” พ.ศ. 2559 ใช้ชื่อว่า “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 28 ธันวาคม 2559” พ.ศ. 2560 ใช้ชื่อว่า “กิจกรรมเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 250 ปี กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร” พ.ศ. 2561 ใช้ชื่อว่า “งานสืบสานประเพณีไทย วัดทองคลองบางกอกน้อย” พ.ศ. 2562 ใช้ชื่อว่า “กิจกรรมเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” พ.ศ. 2563 ใช้ชื่อว่า “ประเพณี

กิจกรรมเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” และงานประเพณี ในปัจจุบัน พ.ศ. 2564 ใช้ชื่อว่า “เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช”⁵

พระเทพสุวรรณเมธี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 เมษายน 2564) อธิบายถึงแนวคิดในการตั้งชื่องานประเพณีว่า “วิธีการตั้งชื่อต้องสะดุดตา เช่น สืบสานตำนานประเพณีการแข่งเรือยาว สืบสานประเพณีไทย...” อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าในระยะหลังวัดสุวรรณารามจะนิยมประชาสัมพันธ์โดยเน้นว่าเป็นงานประเพณี “เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” มากกว่า ส่วน “สืบสานประเพณีไทยวัดทอง คลองบางกอกน้อย” จะได้รับการประชาสัมพันธ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณีเทิดพระเกียรติฯ ดังเช่นใน พ.ศ. 2562-2563

นอกจากการประชาสัมพันธ์ประเพณีด้วยชื่อหรือข้อความที่ต่างกันแล้ว งานในแต่ละปีจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมด้วย จะเห็นได้ว่า งานประเพณีนี้ในยุคแรก ๆ จะเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ หน่วยงานภาครัฐระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในงาน ทั้งในด้านพิธีการและการดำเนินงาน เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมการศาสนา สำนักงานเขตและสภาวัฒนธรรมเขตบางกอกน้อย กรมเจ้าท่า ประชาชนชุมชน และชาวชุมชนโดยเฉพาะผู้เป็นเจ้าของบริษัทเอกชนที่มีความเชี่ยวชาญทางน้ำ

สาเหตุที่มีหน่วยราชการเข้ามามีส่วนร่วมในประเพณีนั้น พระเทพสุวรรณเมธี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 เมษายน 2564) อธิบายว่า เนื่องจากวัตถุประสงค์การให้มาสานต่อการจัดประเพณีในอดีต ๆ ไป ทั้งยังให้มาดูแลด้านความปลอดภัยด้วยหากมีการจัดประเพณีทางน้ำ อย่างไรก็ตาม แม้ในระยะหลังหน่วยงานภาครัฐ จะเข้ามามีบทบาทน้อยลง แต่วัดก็ยังคงจัดงานประเพณีนี้อย่างต่อเนื่อง แม้จะมีการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 แต่วัดก็จัดงานประเพณีเทิดพระเกียรติขนาดย่อมตามมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของภาครัฐ

จากการลงพื้นที่ภาคสนามอย่างมีส่วนร่วม เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 พบว่า วัดสุวรรณาราม จัดงาน ณ ลานพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ โดยประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาในช่วงเช้า มีทั้งพิธีทักษิณานุประทาน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ และพิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ ส่วนกิจกรรมตกบาตรทางน้ำ การแห่เรือเทิดพระเกียรติ การแข่งเรือ และมหรสพต่าง ๆ ที่เป็นการรวมตัวของผู้คนจำนวนมาก ในปีนี้วัดงดจัดเนื่องด้วยการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโควิด-19 แต่ยังคงมีกิจกรรมการแสดงถวายหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จดังเดิม โดยปีนี้เป็นการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ทั้งนี้หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมและกิจกรรมของวัด ยังมีคณะสิงโตและกลุ่มชาวบ้านเดินทางเข้ามาสักการบูชาพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อย่างต่อเนื่อง

⁵ อ้างอิงข้อมูลการประชาสัมพันธ์งานประเพณีตั้งแต่ พ.ศ. 2557-2564 จากเฟซบุ๊ก “ศิษย์วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร” และ “วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร”

3. กระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม

งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณารามเป็นงานประเพณีใหม่ในวิถีชีวิตของชาวชุมชนปากคลองบางกอกน้อย ฝั่งใต้ งานนี้เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ มีพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ จำนวนมาก มีกระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณี ดังนี้

3.1 การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะตำนานของวัดสุวรรณารามและ “ย่านบ้านบุ”

ตำนาน หมายถึง “เรื่องแสดงความเป็นมาแต่ปางหลังของสถานที่ บุคคล หรือพิธีกรรม เป็นต้น, เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 479) วัดสุวรรณาราม และพื้นที่โดยรอบนั้น มีตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ด้วย จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งวัดและชาวชุมชนได้นำเสนอหรือสร้างการรับรู้เรื่องราวในตำนานผ่านวัตถุสัญลักษณ์ และกิจกรรมต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 “สถานที่จริงในประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้าตากสินฯ”: การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานในพื้นที่วัดสุวรรณารามผ่านพระบรมราชานุสาวรีย์ แผ่นป้ายจารึก และวิธีการอื่นๆ

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เป็นวัตถุสัญลักษณ์สำคัญที่วัดใช้ประกอบพิธีในงานประเพณีเทิดพระเกียรติฯ ทั้งยังเป็นการสร้างการรับรู้ให้ผู้ที่พบเห็นทราบว่าวัดมีตำนานเกี่ยวข้องกับพระองค์ ผ่านการสร้างป้ายจารึกข้างพระบรมราชานุสาวรีย์อีกด้วย

พระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นปีแรกที่พระเทพสุวรรณเมธี มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม ตั้งอยู่บริเวณทำน่าวัดสุวรรณาราม ริมคลองบางกอกน้อย มีการสร้างพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน 2 พระองค์ องค์ที่ 1 สีดำ เป็นเนื้อทองเหลือง ทำนั่งบัลลังก์ สวมชุดนักรบไทย ประกอบพิธีเททองหล่อโดยคณะสาธุชนบริเวณหน้าวัดสุวรรณาราม เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2556 องค์ที่ 2 สีขาว แกะสลักจากแกรนิต องค์นี้สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดพิชยญาติการาม มีบัญชาให้คุณหงส์ เอื้อสุนทรพานิช ดำเนินการสร้างและนำมาประดิษฐาน ณ วัดสุวรรณาราม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2557 พระบรมรูปองค์นี้แกะสลัก ณ สาธารณรัฐประชาชนจีนพร้อมกัน 2 องค์ ทั้ง 2 องค์ มีรูปร่างลักษณะเหมือนกันทุกประการ องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ที่ “สุสานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” เมืองซัวเถา สาธารณรัฐประชาชนจีน อีกองค์หนึ่งส่งมาประดิษฐานที่วัดสุวรรณาราม ต่อมาเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2557 ได้ประกอบพิธีวางรากฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ ทั้งนี้ บริเวณด้านขวาของพระบรมราชานุสาวรีย์มีแผ่นป้ายหรือแท่นหินจารึกพระราชประวัติและตำนานที่เกี่ยวข้องกับการประหารชีวิตเชลยศึก ณ “วัดทองคลองบางกอกน้อย” ด้วย

จะเห็นได้ว่า วัดสุวรรณาราม ได้สร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะตำนานของวัดสุวรรณารามและพื้นที่โดยรอบ ผ่านแผ่นป้ายจารึกบริเวณลานพระบรมราชานุสาวรีย์ ซึ่งเป็นบริเวณที่วัดสุวรรณารามใช้จัดพิธีกรรมบวงสรวงในงานประเพณีเทิดพระเกียรติฯ วันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี ดังนั้น ผู้ที่เข้าร่วมประเพณีในแต่ละปี รวมถึงผู้ที่พบเห็นสามารถทราบเรื่องราวในตำนานได้จากแผ่นป้ายจารึกนี้ ทั้งนี้ในวันงานพระเทพสุวรรณเมธี ยังได้เน้นย้ำว่าหากอยากทราบตำนานให้ไปอ่านที่แผ่นป้ายได้

แผ่นป้ายจารึกดังกล่าวนี้ มีทั้งหมด 3 ส่วน ประกอบไปด้วย (1) จารึกด้านซ้ายระบุพระนามของพระองค์เป็นภาษาจีนไว้ด้านหน้า และสลักคำว่ามั่ง มี ศรี สุข พร้อมตัวอักษรภาษาจีนไว้ด้านหลัง (2) จารึกด้านขวา นำเสนอพระราชประวัติและตำนานของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับวัด ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ทั้งยังมีการใช้ข้อความจากพระราชพงศาวดารมาสนับสนุนด้วย (3) จารึกบริเวณริมด้านซ้ายของลานพระบรมราชานุสาวรีย์ จารึกประวัติการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้

จากเรื่องราวบนแผ่นป้ายจารึก พบว่าวัดสุวรรณารามได้นำเสนอว่าพื้นที่วัดรวมถึงสถานที่ต่าง ๆ รอบข้างเป็นสถานที่จริงในประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงใช้เป็นสถานที่ประหารเชลยศึกทั้งชาวไทยและชาวพม่าในสมัยกรุงธนบุรี ทั้งยังนำเสนอว่าวัดเป็นสถานที่จริงที่พระองค์ทรงใช้จัดทัพหลวงเพื่อไปช่วยรบที่เมืองเมืองพิษณุโลกหลังการประหารชีวิตเชลยศึก และเป็นสถานที่ประทับจริงอีกด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งจากแผ่นป้าย ดังนี้

ตารางที่ 1

เรื่องราวที่วัดสุวรรณารามจารึกไว้บนแผ่นป้ายจารึกข้างพระบรมราชานุสาวรีย์

เหตุการณ์	ข้อความที่วัดนำเสนอบนแผ่นป้ายจารึก
การจัดทัพหลวง	คราวพม่ายกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จัดกองทัพไปช่วย จึงตระเตรียมไพร่พล เตรียมการยกกองทัพหลวง ทั้งกองทัพบกและกองทัพเรือ อย่างพร้อมเพรียง ณ บริเวณ วัดทอง คลองบางกอกน้อย
การประหารชีวิต เชลยศึก	... เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสั่งประหารชีวิตเชลยพม่า ซึ่งมีอยู่กองหุ่และ อูตมสิงหจกั้ว ผู้แม่ทัพ จึงโปรดให้ประหารชีวิตแม่ทัพของซุมหนุมเจ้าพระฝาง อีก 4 คน ที่ จำคุกไว้ก่อนหน้านั้นพร้อมกับเชลยพม่าทั้งหมด 1,328 คน ที่วัดทอง หรือวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย วัดนี้จึงมีประวัติของการประหารชีวิตเชลยศึกครั้งใหญ่ที่สุดในสมัยกรุง ธนบุรี สันนิษฐานว่า ลานประหารดังกล่าว ปัจจุบันคือลานจอดรถวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร ที่ทำการเขตบางกอกน้อย ชุมชนบ้านบุ และโรงเรียนวัดสุวรรณาราม

เหตุการณ์	ข้อความที่วัดนำเสนอบนแผ่นป้ายจารึก
การสร้าง พระบรมราชา- นุสาวรีย์	... พระบรมราชานุสาวรีย์นี้ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร เพื่อประดิษฐานพระบรมรูป ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2 องค์. . . ณ บริเวณหน้าวัดสถานที่ประทับจริง ตามประวัติศาสตร์พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

จากข้อความในจารึกแสดงให้เห็นว่า วัดสุวรรณารามได้สร้างการรับรู้ให้ชาวชุมชน ตลอดจนผู้ร่วมงานประเพณีและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในตำนานสำคัญของวัดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้งยังมีการอธิบายขยายความและสร้างการรับรู้เพิ่มเติมจากประวัติศาสตร์ด้วย ดังเช่น มีการสันนิษฐานเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีการประหารชีวิตเชลยศึก

อนึ่ง วัดสุวรรณารามยังได้สร้างการรับรู้เรื่องราวในตำนานด้วยวิธีการอื่นๆ ด้วย ดังเช่น สร้างการรับรู้ผ่านการจัดการเสนา เรื่อง “ลานประหารวัดทอง คลองบางกอกน้อย” ซึ่งการเสนาครั้งนี้จัดขึ้นเมื่อครั้งวัดจัดพิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ และทำบุญอุทิศ-ขอโหสิกรรมเชลยศึกที่ถูกสำเร็จโทษบริเวณวัด เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2558 นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการสร้างเพชฌัญญาแผ่นแพ “พระเจ้าตากสิน วัดทอง คลองบางกอกน้อย” ด้วย ซึ่งแผ่นแพนี้ได้ใช้ภาพประจำตัวและภาพปกเป็นรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีการสร้างการรับรู้ผ่านป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีวันที่ 28 ธันวาคม ด้วย เห็นได้ชัดเจนจากป้ายประชาสัมพันธ์ใน พ.ศ. 2559 ที่ระบุถึงสถานที่จัดงานว่าจัด “ณ พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หน้าวัดสุวรรณาราม (วัดทอง คลองบางกอกน้อย) สถานที่จัดเตรียมทัพ และสำเร็จโทษเชลยศึก. . .” (วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร, 2559)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทั้งพระบรมราชานุสาวรีย์และข้อความจากแผ่นป้ายจารึก กิจกรรมการเสนา เพชฌัญญาแผ่นแพ ตลอดจนข้อความจากป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีของวัดนั้น นับเป็นการสร้างการรับรู้และเน้นย้ำว่าพื้นที่วัดและพื้นที่โดยรอบวัดมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ “จริง” ตามประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

3.1.2 “อาถรรพณ์พิหารพม่าที่ถูกประหารชีวิตสมัยพระเจ้าตากสินฯ”: การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าท้องถิ่นผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว “ย่านบ้านบุ”

บริเวณพื้นที่วัดสุวรรณารามและพื้นที่ชุมชนโดยรอบ ซึ่งเรียกกันว่า “ย่านบ้านบุ” นั้น ได้มีการนำเสนอเรื่องเล่าท้องถิ่น (Folk Narratives) ที่เกี่ยวข้องกับตำนานการประหารชีวิตเชลยศึกพม่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ด้วย โดยเฉพาะเรื่องเล่าผี วิญญาณ เรื่องราวอาถรรพ์ หรือเรื่องราวเหนือธรรมชาติ (Ghost and Paranormal Activity) เป็นต้นว่า เรื่องเล่าการขุดพบโครงกระดูกไร้หัว เรื่องเล่าอาถรรพ์ “พิหารพม่า” หรือ “ผีหัวขาด” รวมถึงเรื่องราวการสร้าง “ศาล

เสด็จพ่อสามพระยา” ซึ่งเรื่องราวนี้ ได้รับการนำเสนอผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งคำอธิบายของมัคคุเทศก์ และป้ายแผนที่ท่องเที่ยว “ย่านบ้านบุญ” ที่ติดไว้ในพื้นที่

เมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวย่านบ้านบุญ มัคคุเทศก์ท้องถิ่นมักจะเล่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “การขุดพบโครงกระดูกไร้หัว” และ เรื่องเล่าอาถรรพ์ “ผีทหารพม่า” เมื่อครั้งสร้างอาคารโรงเรียนวัดสุวรรณารามให้นักท่องเที่ยวฟัง ดังที่ พิชิต บุญจินต์ ชาวชุมชนบ้านบุญ ผู้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เล่าว่า ราว พ.ศ. 2527 ระหว่างการสร้างอาคารปูนของโรงเรียนวัดสุวรรณาราม ซึ่งจะต้องมีการขุดหลุมฝังเสาเข็ม ได้ขุดพบโครงกระดูกจำนวนมาก⁶ โครงกระดูกเหล่านี้เป็นโครงกระดูกไร้หัว ส่วนหัวกับตัวอยู่คนละทิศทางกัน ระหว่างนั้นเกิดเรื่องเล่าอาถรรพ์ขึ้น เล่ากันว่ามีคนงานขุดพบกำไลทองคำแล้วนำไปขาย จากนั้นนำเงินไปใช้จ่าย ต่อมาคนงานผู้นั้นฝันเห็นทหารพมามาทวงคืนกำไลทอง ภายหลังพบว่าภรรยาที่กำลังท้องอยู่นอน “ตายทั้งกลม” อย่างไม่มีสาเหตุ ชาวบ้านสืบค้นพงศาวดารจึงพบว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มีการประหารนักโทษทหารพม่าบริเวณโรงเรียนวัดสุวรรณารามที่พบโครงกระดูกซึ่งเป็นปาช้าเก่า จึงน่าจะเป็นจุดที่ประหารนักโทษในสมัยนั้น (พิชิต บุญจินต์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2564)

เรื่องเล่าอาถรรพ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องเล่าท้องถิ่นย่านชุมชนบ้านบุญ หรือ ชุมชนวัดสุวรรณารามที่โด่งดังและอยู่ในการรับรู้ของชาวชุมชนซึ่งมีหลายสำนวน แต่ละสำนวนมีแนวเรื่องที่คล้ายกันแต่อาจมีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย โดยปัจจุบันเรื่องเล่าดังกล่าวนี้ยังได้รับการนำเสนอและมีการเสริมเติมแต่ง ในสื่อสมัยใหม่จำนวนมาก

ภาพที่ 1

ศาลเสด็จพ่อสามพระยา บริเวณทางเข้าโรงเรียนวัดสุวรรณาราม⁷

⁶ ผู้วิจัยพบว่าการพบโครงกระดูกในพื้นที่วัดทองและชุมชนบ้านบุญมีหลายยุคสมัย ดังที่วัชรดา คลายนานทร (2555, น. 94) อธิบายว่า ชาวบ้านที่อาศัยบริเวณวัดสุวรรณารามเล่าว่าเมื่อคราวที่บูรณะวัดและรอบวัด หลังเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พบเศษกระดูกโผล่พื้นดินจากแรงระเบิดเป็นจำนวนมาก หรือที่ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2532, น. 33) เล่าว่า “คราวที่สร้างตลาดวัดทองครั้งที่ 2 เมื่อราว พ.ศ. 2460 - 2470 ได้มีการขุดพื้นดินลึกลงไปประมาณเมตรเศษ ได้พบซากกระดูกจำนวนมาก”

⁷ ถ่ายโดยนายสุภรัช คุ้มครอง เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2563

ส่วนเรื่องราวของ “ศาลเสด็จพ่อสามพระยา” นั้น นอกจากจะได้รับการนำเสนอผ่าน มัคคุเทศก์ท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับการเสนอบนป้ายแผนที่การท่องเที่ยว “ย่านบ้านบุญ” ทั้งของ ภาครัฐและเอกชน ที่ติดไว้หลายจุดทั่วย่านบ้านบุญอีกด้วย เช่น บริเวณใกล้สถานีรถไฟธนบุรี ตลาดรถไฟธนบุรี ตลาดวัดทอง หรือ ตลาดไร่คัน หรือแม้แต่ในพื้นที่วัดสุวรรณาราม บริเวณ ใกล้ๆ กับลานพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ซึ่งเป็นบริเวณที่วัดใช้จัดพิธีกรรม บวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในงานประเพณีเกิดพระเกียรติฯ เป็นประจำทุกปี

“ศาลเสด็จพ่อสามพระยา” เป็นศาลปูนสีทอง ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าโรงเรียนวัดสุวรรณาราม ภายในศาลมีรูปวาดทหารระดับแม่ทัพ 3 คน ระบุชื่อไว้ว่า เจ้าพระยาสุรสีห์ธัญญ์ อนุสมิง และพระยาสุริเยนทร์ น่าสนใจว่าแผ่นป้ายของภาครัฐและเอกชนนั้น ได้นำเสนอเรื่องราว เกี่ยวกับ “ศาลเสด็จพ่อสามพระยา” ที่ต่างกัน โดยมีทั้งนำเสนอว่าเป็น “ศาลสะกดดวงวิญญาณ ทหารพม่า” และเป็น “ศาลเพี้ยตาราลึกถึงวิญญาณทหารพม่า” (Peang Ta shrine) จากการ ลงพื้นที่ภาคสนามพบว่าชาวชุมชนมีเรื่องเล่าที่อธิบายความเป็นมาของศาลที่เกี่ยวข้องกับตำนาน การประหารชีวิตเชลยศึกพม่าสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ และมีเรื่องเล่าที่ทับซ้อนกันอยู่หลาย ส่วน หลากหลายความเชื่อ แต่เรื่องเล่าที่ได้รับการนำเสนอบนแผนที่ท่องเที่ยวนั้น มี 2 ส่วน หลัก สามารถสรุปการนำเสนอเรื่องเล่าดังกล่าวนี้ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2

ตารางแสดง การนำเสนอเรื่องเล่า “ศาลเสด็จพ่อสามพระยา” ที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานการประหารชีวิต เชลยศึกพม่าสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ บนแผนที่ท่องเที่ยว “ย่านบ้านบุญ”

การนำเสนอบนแผนที่	คำอธิบายบนแผนที่ และ คำอธิบายจากพระสงฆ์และชาวชุมชน
 สะกดวิญญาณทหารพม่า⁸	พิชิต บุญจินต์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2564) เล่าว่า เชื่อกันว่า หากจะสยบวิญญาณทหารพม่าที่ถูกประหารชีวิตได้ต้องใช้สิ่งที่เขากลัว คือ ผู้ที่ฆ่าเขา โดยเขียนภาพวาดนักรบไทยระดับแม่ทัพขุนศึกไว้ในศาล เพื่อเป็นการสยบวิญญาณทหารพม่าที่เชื่อว่าเป็นต้นเหตุของอาถรรพ์
รำลึกถึงวิญญาณทหารพม่า⁹	แผนที่นี้ ระบุข้อความว่า “เป็นศาลเพี้ยตาราลึกถึงวิญญาณทหารพม่าที่เสียชีวิตในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน” พระมหาขอบ จันทวิโส (ม.ป.ป.) เล่าว่า “หากใครที่มาไหว้ศาลเพี้ยตาราลึกแห่งนี้... ก็จะเห็นภาพวาดเป็นรูปนายกองทหารพม่าไว้สามรูป... คง เพื่อเป็นการระลึกถึงดวงวิญญาณทหารพม่าที่เสียชีวิตในอดีต”

⁸ แผนที่ “ย่านบ้านบุญ” ของสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว ที่ติดไว้บริเวณชุมชนบ้านบุญ

⁹ แผนที่ “กินเที่ยวที่เดียวจบ ย่านบ้านบุญ” ของ กลุ่ม ไฟ-ฟ้า TMB ที่ติดไว้หน้าตลาดวัดทอง

การนำเสนอบนแผนที่	คำอธิบายบนแผนที่ และ คำอธิบายจากพระสงฆ์และชาวชุมชน
	วิชา คลายนาท (2555, น. 96) อธิบายว่า ชาวชุมชนเล่ากันว่า ศาลนี้เป็นตัวแทนของเชลยพม่าที่ถูกประหาร ซึ่งสมเด็จพระนันทมุนีเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามฯ เติบโตขึ้นที่วัดสุทัศนเทพวรารามฯ และเคยไปกราบพระพุทธรูปที่วัดสุทัศนเทพวรารามฯ

ตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ที่ได้รับการนำเสนอในฐานะตำนานของวัดสุวรณารามและ “ย่านบ้านบุ” ดังกล่าวนี มีเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการประหารชีวิตเชลยศึก ณ “วัดทอง คลองบางกอกน้อย” เป็นประจักษ์พยานสำคัญ โดยมีการบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มีการประหารชีวิตเชลยศึกทั้งทหารพม่าจาก “สงครามบางแก้ว” ราชบุรี และเชลยไทยที่เป็นแม่ทัพของชุมนุมเจ้าพระฝาง (เรื่อน) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2318¹⁰ ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์ไว้ในพระราชพงศาวดาร (Royal Chronicles) พระราชพงศาวดารเก่าแก่ที่บันทึกเรื่องราวไว้ คือ “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพระราชหัตถเลขา)” ที่บันทึกไว้ในสมุดไทยดำ (เล่ม 35) ด้วยอักษรไทย เส้นหวด ซึ่ง เป็นเอกสารโบราณ (Manuscript Collection) ของหอสมุดแห่งชาติ¹¹

เรื่องราวในพระราชพงศาวดารมีอยู่ว่า ในสมัยกรุงธนบุรีเมื่อครั้งกองทัพพม่ามาตีเมือง “พระพิศณุโลก” สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงตัดสินใจยกกองทัพไปช่วยทำสงคราม ซึ่งการจัดทัพจากกรุงธนบุรีไปช่วยรบครั้งนั้นเป็นการจัดทัพที่ยิ่งใหญ่มาก ดังที่ “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา” สมุดไทยดำ เล่ม 35 ระบุว่า “. . . สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสให้เกณฑ์กองทัพทั้งทางบกทางเรือ ะ สรรบด้วยช้างม้าเครื่องสรรพาวุธพร้อมเสร็จ พลสรรพาวุธเครื่องทั้งไทจีน เปนคนหมื่นสองพันสองร้อยเจ็ดสิบคน. . . ”

ก่อนออกเดินทางสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงให้ไปถามแม่ทัพพม่าในคุกที่ได้มาจาก “ค่ายบางแก้ว” ราชบุรี ว่าจะไปช่วยรบหรือไม่ “งูยอคุณหนู” และ “อุดมสิงห์จ้าว” แม่ทัพพม่าปฏิเสธที่จะรบกับ “พม่าพวกเดียวกัน” สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงเล็งเห็นว่าเชลยศึกเหล่านี้

¹⁰ อ้างอิงเดือนและปีของเหตุการณ์จากถวิล อยู่เย็น (2521, น. 21)

¹¹ แม้จะเป็นเหตุการณ์ในสมัยกรุงธนบุรี แต่ฉบับสมุดไทยดำ ซึ่งเป็นเอกสารโบราณที่เก็บไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ เรียกว่า “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับพระราชหัตถเลขา)” เล่ม 35 ส่วนฉบับโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ ที่คัดมาจกสมุดไทย ซึ่งเป็นเอกสารหายากที่เก็บไว้ ณ หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรียกว่า “พระราชพงษาวดารกรุงเก่า เล่ม 2 แล พระราชพงษาวดารกรุงเทพใหม่” ฉบับของกรมศิลปากร เรียกว่า “พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา” เล่ม 2

ไม่จงรักภักดี หากฝ่ายไทยยกทัพไปช่วยรบ ผู้ที่รักษามืองจะมีน้อยกว่าเชลยศึก เกรงว่าเชลยศึกเหล่านี้จะแหกคุกออกมาก่อจลาจล เป็นอันตรายต่อบ้านเมือง พระองค์จึงทรงรับสั่งให้นำตัวเชลยศึกทหารพม่า พร้อมด้วย “แม่ทัพพวกไ้อ์เรือนพระฝาง” ไปประหารชีวิต ณ “วัดทองคลองบางกอกน้อย” ดังข้อความจาก “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา” สมุดไทยดำ เล่ม 35 ที่ว่า “...มันไม่ภักดีแก่เราโดยแท้ ยังนับถือเจ้าวานายมันอยู่ แลเราจะยกไปทำการสงคราม ผู้คนอยู่รักษามืองน้อยพวกมันมาก จะแหกคุกออกกระทำจลาจลแก่บ้านเมืองข้างหลังจะเอาไว้ไม่ได้ จึงดำหริดให้เอาไปประหารชีวิตรเสียณวัดทอง, คลองบางกอกน้อยทั้งสิ้น กับทั้งแม่ทัพพวกไ้อ์เรือนพระฝางทั้งสี่คนซึ่งจำไว้ในคุกนั้นด้วย...”¹²

จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ พร้อมแผ่นป้ายจารึก ศาลเสด็จพ่อสามพระยา พร้อมทั้งแผ่นป้ายแผนที่การทองเที่ยว “ย่านบ้านบุ” รวมถึงข้อความบนป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณี ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเสวนาเรื่องลานประหารวัดทอง คลองบางกอกน้อย และคำอธิบายต่าง ๆ ของมรดกเทศกัท้องถิ่น ในกิจกรรมการทองเที่ยว “ย่านบ้านบุ” ล้วนแต่เป็นการสร้างการรับรู้และสร้างความชอบธรรมให้พื้นที่วัดสุวรรณาราม และพื้นที่ชุมชนโดยรอบ หรือ “ย่านบ้านบุ” เป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการประหารชีวิตเชลยศึกในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ แห่งกรุงธนบุรี ทั้งสิ้น ทำให้วัดจัดประเพณีกิจกรรมเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นประจำทุกปีในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของพระองค์ตั้งแต่ พ.ศ. 2557 มาจนถึงปัจจุบัน

3.2 การให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงและทำบุญอุทิศแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

พิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นในงานประเพณีกิจกรรมเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม คือ พิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ หรือ พิธีบวงสรวงดวง พระวิญญาณ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมส่วนรวม จัดขึ้นทุกปีในช่วงเช้า โดยจะประกอบพิธีบวงสรวงโดยพราหมณ์ อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่ภาคสนามเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 พบว่า พิธีกรรมที่จัดขึ้นในปีนี้มีได้มีการบวงสรวงฯ เพียงอย่างเดียว หากแต่มีการประกอบพิธี

¹² เชลยศึกทหารพม่าจากค่ายบางแก้วที่ถูกจำคุกไว้ในกรุงธนบุรีและถูกประหารชีวิต ณ “วัดทองคลองบางกอกน้อย” นั้น สันนิษฐานว่ามีจำนวนมากถึง 1,328 คน ดังข้อความจาก “พระราชพงษาวดาร” แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าตากสิน ที่ระบุถึงผู้ที่ยอมจำนนออกมาจากค่ายครั้งสงครามบางแก้วว่ามี “...พม่ามีชื่อตัวนายทั้งสิ้น, กับหญิงสองคน ทั้งไพร่พลพันสามร้อยยี่สิบแปดคน, กับม้าแดงสองม้า, ๆ ด่าหนึ่ง, ซึ่งเหลือตายอยู่ออกมาทั้งสิ้นทั้งสามค่ายในเพลายาววันนั้น” (พระราชพงษาวดารกรุงเก่า, 2407, น. 594) ส่วนกลุ่มชุมนุมเจ้าพระฝาง (เรือน) ซึ่งถูกจำคุกอยู่ในกรุงธนบุรีและถูกประหารชีวิตคราวเดียวกับเชลยศึกพม่านั้น มีจำนวน 4 คน “พระราชพงษาวดาร” แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน ระบุนามกลุ่มชุมนุมเจ้าพระฝางว่า ได้แก่ “พระครูศิริมานนท์” “อาจารย์ทอง” “อาจารย์จัน” และ “อาจารย์เกิด” (พระราชพงษาวดารกรุงเก่า, 2407, น. 550)

ทักษิณานุประทานทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ด้วย ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ กับ ศาสนาพุทธ

พิธีบวงสรวง ในงานปีนี้จัดเป็นกรณีพิเศษ วัดไม่สามารถจัดกิจกรรมอื่นๆ ได้ จึงประกอบพิธีโดยพระครูสุริยาเทเวศร์ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง สำนักพราหมณ์พระครูในสำนักพระราชวัง เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ส่วน **พิธีทักษิณานุประทาน** เป็นการบังสุกุลทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ประกอบพิธีโดยพระสงฆ์วัดสุวรรณาราม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่วัดเพิ่มเข้ามาในงานประเพณีช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19

พิธีกรรมเริ่มต้นในเวลาประมาณ 7.45 น. พระเทพสุวรรณเมธี เป็นประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นรองผู้อำนวยการโรงเรียนสุวรรณารามวิทยาคม เป็นประธาน จุดธูปเทียนที่เครื่องทองน้อยเบื้องหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ ต่อมาพระสงฆ์จำนวน 10 รูป เริ่มสวดมาติกาบังสุกุล¹³ อุทิศส่วนกุศลถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ สวดเสร็จเวลา 8.00 น.

เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จ จะประกอบพิธีกรรมบวงสรวงของพราหมณ์ทันที พิธีกรรมเริ่มต้นจาก พระเทพสุวรรณเมธี เป็นประธานจุดธูปเทียนเครื่องบวงสรวง ปักธูปบนเครื่องบวงสรวง (เครื่องสังเวศ) เบื้องหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ จากนั้นชาวบ้านและคณะครูร่วมกันปักธูปที่เครื่องบวงสรวง โดยเครื่องบวงสรวงนั้นมีจำนวนมาก ดังเช่น พานบายศรี พานผลไม้ ขนมต่างๆ เป็นต้นว่า มะพร้าว กล้วย อ้อย ส้ม แอปเปิ้ล สับปะรด ข้าวตอกดอกไม้ จากนั้น พระครูสุริยาเทเวศร์ เริ่มประกอบพิธี โดยเริ่มต้นด้วยการกล่าวคาถาสั้นๆ แล้วจึงอ่านโองการบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เมื่อพระครูสุริยาเทเวศร์อ่านโองการเสร็จได้กล่าวคาถาสั้นๆ จากนั้น พระเทพสุวรรณเมธีโปรยข้าวตอกดอกไม้ที่เครื่องพิธี แล้วพรมน้ำพระพุทธมนต์และโปรยข้าวตอกดอกไม้ที่พระบรมราชานุสาวรีย์ ต่อมาชาวบ้านจึงร่วมกันโปรยข้าวตอกดอกไม้บนโต๊ะเครื่องพิธี

ภาพที่ 2

พระครูพราหมณ์อ่านโองการ¹⁴

ภาพที่ 3

เครื่องพิธีบวงสรวง

ภาพที่ 4

การประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา¹⁵

¹³ เรียกตามที่พระพิธีกรพูดอธิบาย

¹⁴ ภาพถ่าย วันที่ 28 ธันวาคม 2564 จากเฟซบุ๊ก วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร

¹⁵ ถ่ายโดยนายสุภรัช คู่ครอง เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564

เมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงแล้ว พระสงฆ์จะประกอบพิธีทอดผ้าบังสุกุลเพื่ออุทิศถวายแด่ องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ โดยพระเทพสุวรรณเมธีเป็นประธานทอดผ้า ตามด้วยคณะผู้ร่วมพิธี ร่วมกันทอดผ้าบังสุกุล ต่อมาพระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล จากนั้นผู้ทอดผ้าบังสุกุลถวายปัจจัย พระสงฆ์สวดอนุโมทนา ผู้ร่วมพิธีกรวดน้ำรับพรจากพระสงฆ์ เสร็จสิ้นพิธีกรรม และลาเครื่องพิธี เวลาประมาณ 8.35 น. ทั้งนี้ ภายหลังพระเทพสุวรรณเมธีได้แจกจ่ายผลไม้เครื่องพิธีต่าง ๆ ให้ ผู้ที่มาร่วมงานด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ เวลาประมาณ 11.00 น. ยังมีพิธีถวาย ภัตตาหารกล่อ่งให้พระสงฆ์นำกลับไปฉันที่กุฏิด้วย

จะเห็นได้ว่า แม้ในปีนี้จะมีการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ทำให้วัดสุวรรณาราม ไม่สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดังเดิม แต่วัดสุวรรณาราม ในฐานะที่เป็นวัดหนึ่งในย่านฝั่งธนบุรี ที่มีตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น ยังคงประกอบพิธีบวงสรวงเพื่อ “เทิดพระเกียรติ” และ “ขอพร” สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ตามประเพณีดั้งเดิม หากแต่พิธีกรรม ในปีนี้ เป็นการยกระดับพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่ขึ้นเพื่อทดแทนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่สามารถจัดได้ เห็นได้จาก พิธีกรรมปีนี้มี การเพิ่มพิธีทักษิณานุประทานทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ตามแบบชาวพุทธ เข้ามาผสมผสานกับพิธีกรรมบวงสรวงตามแบบพราหมณ์ ซึ่งในปี นี้ ประกอบพิธีโดย “พระครูพราหมณ์” เทวสถานโบสถ์พราหมณ์

แม้วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมบวงสรวงจะยังเป็นการเทิดพระเกียรติและขอพรจาก พระองค์ดังเดิม และมีเครื่องบูชาที่คล้ายเดิม แต่การที่พิธีกรรมบวงสรวงในปีนี้มีผู้ประกอบพิธี เป็นพระครูพราหมณ์ในสำนักพระราชวัง ส่งผลให้พิธีกรรมโดดเด่น และแตกต่างจากพิธีกรรม ในปีก่อน ๆ โดยจะมีลักษณะคล้ายพระราชพิธีมากขึ้น เห็นชัดเจนจากการอ่านโองการซึ่งเป็นการอ่านด้วยน้ำเสียง ลีลา และจังหวะอันไพเราะ

นอกจากนี้ สิ่งหนึ่งที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมในครั้งนี้มีลักษณะคล้ายพระราชพิธี คือ ในพิธีบวงสรวงจะมีเจ้าพนักงานประโคม แตร สังข์ บัณเฑาะว์ ฆ้องชัย และมีเปิดเสียงการบรรเลง ของวงปี่พาทย์ด้วย การบรรเลงดนตรีลักษณะนี้เป็นลักษณะเดียวกับพระราชพิธี อัครนีย เปลียนศรี อธิบายว่า เสียงดนตรีนั้นเป็นสื่อกลางประสานระหว่างจิตมนุษย์กับสิ่งที่มองไม่เห็นหรืออำนาจ เหนือธรรมชาติ โดยมนุษย์จะติดต่อสื่อสารได้ผ่านการประกอบพิธีกรรม การประกอบพระราชพิธี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงมีการบรรเลงดนตรีในพระราชพิธี (Royal court music) เพื่อให้ พระราชพิธีมีความสมบูรณ์ แสดงถึงพระเกียรติยศ ทั้งยังเป็นสัญญาณในแต่ละลำดับขั้นตอน ของพระราชพิธีนั้น ๆ ด้วย (อัครนีย เปลียนศรี, 2558, น. 193, 198-199)

จะเห็นได้ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาดังกล่าว เป็นพิธีกรรมที่เปรียบเสมือน หัวใจสำคัญของงานประเพณี ด้วยวัดสุวรรณารามมีตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทำให้วัดจัดพิธีกรรมทางศาสนาขึ้นเป็นประจำทุกปีในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษก ของพระองค์ ซึ่งในแต่ละปีอาจจะมี ความแตกต่างกันตามความเหมาะสม

3.3 “การแสดงโขน”: การจัดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีไทย

ในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษก สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ปกติแล้ววัดสุวรรณาราม จะจัดกิจกรรม “สืบสานประเพณีไทย วัดทอง คลองบางกอกน้อย” ขึ้น ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งที่สำคัญของงานประเพณี กิจกรรมนี้ส่วนมากจะเป็นกิจกรรมที่อนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวมุสลิมคลองบางกอกน้อยให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในวาระใหม่ ดังเช่น การตักบาตรทางน้ำ¹⁶ ซึ่งเป็นทั้งประเพณีในวิถีชีวิตและประเพณีในช่วงเทศกาลออกพรรษาในอดีตของชาวมุสลิมคลองบางกอกน้อย การแข่งเรือ¹⁷ ซึ่งเป็นประเพณีที่คู่กับงานบุญช่วงออกพรรษาของชาวมุสลิมคลองบางกอกน้อย ตลอดจน การแห่เรือยาว ซึ่งเป็นกิจกรรมประเพณีที่ชาวมุสลิมคลองบางกอกน้อยคุ้นเคย เนื่องจากพื้นที่ชุมชนปากคลองบางกอกน้อยเป็นที่ตั้งของกองเรือเล็ก กรมขนส่งทหารเรือ อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่ภาคสนาม พบว่าปีนี้งดจัดกิจกรรม “สืบสานประเพณีไทย วัดทอง คลองบางกอกน้อย” ในลักษณะเดิม เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19

ภาพที่ 5-6

โขนในพระราชพิธีพนัญช์ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน “ลงสรงท้าวมาลีวราช” และ “พระมงกุฎ”¹⁸

¹⁶ ในอดีตพระสงฆ์วัดริมคลองบางกอกน้อยจะออกบิณฑบาตรับบาตรจากชาวมุสลิมทางน้ำทุกเช้า โดยจะบิณฑบาตทางน้ำกันหลายวัด เช่น วัดไก่เตี้ย วัดชีเหล็ก วัดนายโรง วัดภาวนา วัดชีปะขาว วัดทอง (เทมมีเตม) การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 เมษายน 2564) นอกจากนี้ ในอดีตช่วงหลังออกพรรษา ในตอนเช้า พระสงฆ์วัดริมคลองจะพายเรือออกมารับบาตรจากเป็นขบวนยาวตลอดลำคลอง คล้ายกับประเพณีที่เรียกว่า “การตักบาตรพระร้อย” โดยการตักบาตรทางน้ำที่นำมาจัดใหม่ในวันที่ 28 ธันวาคม นั้น พิชิต บุญจินต์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2564) เล่าว่า คนบ้านบุเกือบทั้งชุมชนจะมาร่วม นับเป็นประเพณีที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมมาก

¹⁷ ในอดีตช่วงหลังออกพรรษา หน้าน้ำ ชุมชนคลองบางกอกน้อย มีการแข่งขันเรือกันอย่างคึกคัก ดังเช่น การแข่งเรืองานประเพณีชักพระ บริเวณคลองบางกอกน้อย หน้าวัดไก่เตี้ย (ปารเมศ คุ่มครอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 เมษายน 2564) หรือ การแข่งขันเรือของนักเรียนบริเวณปากคลองบางกอกน้อยด้วย ซึ่งจะยืมเรือตั้งจากกองเรือเล็กมาแข่งกัน (จุฬพล เอี่ยมขันทอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 เมษายน 2564) นอกจากนี้ ยังพบว่าในอดีตช่วงออกพรรษาและถวายผ้าพระกฐินวัดบริเวณคลองบางกอกน้อย จะจัดการแข่งขันพายเรือเพื่อความสุขสนทนและเป็นการรณรงค์ในงานบุญ เรือที่ใช้แข่งขันจะเป็นเรือพื้นบ้าน กลุ่มผู้ที่เข้าร่วมแข่งขันจะเป็นชาวบ้านที่มาทำบุญกับวัดนั้น ๆ เป็นประจำ (คณะกรรมการจัดงานวัดสุวรรณาราม, 2558, น. 1)

¹⁸ ถ่ายโดยนายศุภรัช คุ่มครอง เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564

ในปีนี้กิจกรรมที่วัดจัดมีเพียงกิจกรรมการแสดงถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เท่านั้น ซึ่งกิจกรรมนี้จัดขึ้นทุกปีหลังพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้น แต่จะแตกต่างกันไปในแต่ละปี ที่เคยแสดงมี ทั้งการรำ การเชิดสิงโต และการแสดงอื่นๆ ในปีนี้เป็นการแสดงโขน “เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 254 ปี แห่งการสถาปนากรุงธนบุรี” โดยเป็นการแสดงโขนจากวรรณกรรม “บทละครเรื่องรามเกียรติ์” พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ การแสดงมี 2 ชุด ได้แก่ ตอน “ลงสรวงท้าวมาลีวราช” และตอน “พระมงกุฎ” นำแสดงโดยศิลปินคณะ โรงหนังจรยุทธ์ กำกับการแสดงโดย ดร. ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต สาขาวิชานาฏกรรม สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา ทั้งยังเป็นผู้อำนวยการศูนย์ฝึกโขนวัดสุวรรณารามอีกด้วย

จะเห็นว่า แม้ในปีนี้วัดสุวรรณาราม จะไม่สามารถ “สืบสานประเพณีไทย วัดทอง คลองบางกอกน้อย” ได้ในลักษณะเดิม แต่วัดได้เลือกโขนมาเป็นการแสดงถวายหลังจากกิจกรรมการบวงสรวงฯ การที่วัดเลือกการโขนมาจัดแสดงนั้น นับเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทย อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานตั้งแต่เริ่มแรกที่มุ่งจะ “อนุรักษ์สืบสาน ประเพณีอันดีงามเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทย” โดยโขนนั้นเป็นนาฏศิลป์ชั้นสูงที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีระเบียบแบบแผน เป็นศิลปะและเป็นมรดกสืบทอดมาจากราชชาติ (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2553, น. 8) ทั้งยังเป็น “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติรายการแรกของประเทศไทย” อีกด้วย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ม.ป.ป., น. 6)

อนึ่ง การแสดงโขนครั้งนี้ ยังมีนัยเป็นการ รื้อฟื้นโขนวัดสุวรรณาราม ด้วย ดังที่ พิธีกรในงานกล่าวผ่านเครื่องขยายเสียงว่า “วันนี้ถือว่เป็นนิมิตหมายอันดีนะครับที่ทุกคนตั้งหน้าตั้งตาที่จะรอชมของที่ดีที่สุด ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ และที่เคยแสดง ณ ที่นี้ในสมัยโบราณมาก่อน” กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงโปรดฯ ให้สร้างเมรุ และอาคารต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือ “โรงโขน”¹⁹ ไว้ที่วัดสุวรรณาราม ถวายเป็นของพระบรมหาราชวัง ดังที่พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ระบุถึงสิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงสร้างไว้ว่า ได้แก่ “เครื่องป่าช้าวัดสุวรรณารามบางกอกน้อย คือ เมรุ และสามสร้างหอสวด หอทั้งทาน โรงโขน โรงหุ่น ระทาสและพลับพลาโรงครัวพร้อมทุกอย่าง ทำถวายเป็นของพระบรมหาราชวังอีกตำบล 1” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, 2535, น. 308)

การรื้อฟื้นตำนาน “โขนวัดสุวรรณาราม” นั้น มิได้เพิ่งจัดที่วัดครั้งนี้ครั้งแรก แต่เคยจัดมาแล้วในงานประเพณีเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2558 เป็นการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ชุด “หอกกบิลพัสดุ์” ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เช่นกัน การแสดงครั้งนั้นเป็นการแสดงบนเวทีกลางน้ำ (ไพโรจน์ ทองคำสุก, 2561, น. 166) สอดคล้องกับที่พระเทพสุวรรณเมธี

¹⁹ เมรุและอาคารต่าง ๆ นี้ตั้งอยู่บริเวณหลังที่ว่าการอำเภอบางกอกน้อย เป็นเมรุที่ใหญ่โตและเป็นเมรุสูงศักดิ์ สำหรับพระราชทานเพลิงศพเจ้านาย ดังจะเห็นได้ว่า เจ้านายชั้นเจ้าฟ้า และขุนนางผู้ใหญ่ เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (หน บุญ-หลง) ก็โปรดฯ ให้พระราชทานเพลิงที่เมรุแห่งนี้ (กรมศิลปากร, 2508, น. 2-3)

(การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 เมษายน 2564) เล่าว่า “... โขนกลางน้ำเราก็คเคยเล่นนะ โขนพระเจ้าตากฯ ... วัดเราอยู่ริมน้ำเราก็อาศัยน้ำให้เป็นประโยชน์ เราจะรื้อฟื้นประเพณีทางน้ำ...”

ไม่เพียงเท่านั้น จะเห็นได้ว่านาสนใจที่การแสดงโขนในครั้งนี้เป็นการ**เกิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ** อย่างชัดเจน ผ่านการเลือกบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มาแสดง ซึ่งการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์นั้นส่วนมากจะใช้บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่การแสดงครั้งนี้คณะผู้จัดงานตั้งใจเลือกบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มาแสดง เพื่อเป็นการเกิดพระเกียรติพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรม ดังจะกล่าวอีกครั้ง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การแสดงโขนถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ครั้งนี้เป็นทั้งการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทย เป็นการรื้อฟื้นโขนวัดสุวรรณาราม ทั้งยังเป็นการเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ผ่านการแสดงอันทรงคุณค่า

3.4 การใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

การที่จะทำความเข้าใจประเพณีพิธีกรรมในสังคมหนึ่งๆ ได้นั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความหมายที่แฝงอยู่ในรูปแบบของ “สัญลักษณ์” ด้วย ดังที่ คลิฟฟอร์ด เกียร์ทซ์ (Clifford Geertz) ได้เสนอว่าวัฒนธรรม “บ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมาย (Pattern of meanings) ที่ได้รับสืบทอดกันมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ เป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับสืบทอดกันมา (inherited conceptions) และแสดงออกในรูปแบบของสัญลักษณ์...” (Clifford Geertz, 2000, p. 89 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์, 2551, น. 76) โดยสัญลักษณ์นั้นมีทั้งสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น วัตถุในพิธีกรรม คำพูด ส่วนสัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น บรรยากาศ จังหวะดนตรี เสียง (Turner, 1976, p. 19 อ้างถึงใน จินตนา ธรรมสุวรรณ, 2554, น. 14)

ดังนั้น หากจะเข้าใจงานประเพณีเกิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม ได้นั้น จำเป็นต้องตีความความหมายที่ซ่อนอยู่ในรูปแบบของสัญลักษณ์ออกมาด้วย จากการลงพื้นที่ภาคสนาม พบว่างานประเพณีนี้มีการใช้สัญลักษณ์ในพิธีกรรมและกิจกรรมที่สื่อความหมายสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.4.1 สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมือง

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์สำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทย พระองค์ทรงกอบกู้บ้านเมืองจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 จากพม่า (วรุณญา อัจฉริยบดี, 2554, น. 1) ทั้งยังทรงสถาปนากรุงธนบุรีและเป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ ทำให้ประชาชนรุ่นหลังรู้จักพระองค์ในฐานะผู้ที่ทำให้ชาติบ้านเมืองผ่านพ้นวิกฤติการณ์และรวมกันเป็นปึกแผ่นได้ (สุกัญญาโสภิ์ ใจกล้า, 2561, น. 42) ดังนั้น งานประเพณีเกิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

วัดสุวรรณาราม จึงมีการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อสื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมือง

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช องค์สีดำ ซึ่งเป็นหนึ่งในวัตถุสัญลักษณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้น สื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมืองอย่างชัดเจน กล่าวคือ พระบรมรูปองค์ดังกล่าวทรงนั่งบัลลังก์ ทรงถือมีดดาบไว้ในพระหัตถ์ และทรงฉลองพระองค์ด้วยชุดนักรบอย่างไทย ดูแข็งแกร่ง และน่าเกรงขาม นับเป็นการสื่อความหมายถึงพระองค์ว่าทรงเป็น “พระมหากษัตริย์นักรบ” อย่างแท้จริง ไม่เพียงเท่านั้น **ข้อความบนแผ่นป้ายจารึกข้างพระบรมราชานุสาวรีย์** ที่วัดนำเสนอว่าพื้นที่วัดเป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงใช้ประหารชีวิตเชลยศึกนั้น ยังสื่อความหมายว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความปลอดภัยของชาติบ้านเมือง หากไม่ประหารชีวิตเชลยศึกในครั้งนั้น บ้านเมืองจะตกอยู่ในอันตราย ส่วนการนำเสนอเกี่ยวกับจัดทัพเพื่อไปช่วยรบที่หัวเมืองนั้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สร้างความเป็นปึกแผ่นและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง

ภาพที่ 7

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม องค์สีดำ²⁰

นอกจากนี้ โองการในพิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ ที่พระครูพราหมณ์อ่านนั้น ก็เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมืองโดยตรงไปตรงมา กล่าวคือ ในโองการนอกจากจะกล่าวถึงพระราชประวัติของพระองค์แล้ว ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสรรเสริญหรือยกย่องพระเกียรติ โดยเฉพาะการศึกสงครามต่อสู้กับพม่า ปราบชุมนุมต่าง ๆ ด้วย ดังความตอนหนึ่งในโองการที่ว่า

²⁰ ถ่ายโดยนายสุภรัช ลุ่มครอง เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564

...เมื่อพม่ายกกำลังเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้เข้ามา
ช่วยราชการป้องกันกรุงศรีอยุธยาอย่างเข้มแข็ง... กู้เอกราช
กรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ...ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์...พระราชกรณียกิจ
ของพระองค์ในลำดับต่อมาคือการรวบรวมกำลังไว้ต่อสู้กับพม่า...
พระองค์ทรงใช้เวลาในการปราบชุมนุมต่าง ๆ อยู่ 3 ปี จึงทำสำเร็จ...
ทำให้พระราชอาณาจักรเป็นปึกแผ่น...

อนึ่ง บทเห่เรือที่ใช้เห่เรือเกิดพระเกียรติ ในงานนี้ซึ่งเป็นบท “เห่สมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราช”²¹ ที่นาวาเอก ทองย้อย แสงสินชัย ประพันธ์ไว้เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2559
นั้น ยังเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่งที่สำคัญ บทเห่นี้มีเนื้อหาเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ
ด้านการกอบกู้บ้านเมืองในทันท่วงทีด้วยกันด้วย ซึ่งจะเล่าตามลำดับเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่เสีย
กรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทรงรวบรวมกำลังฝ่าวงล้อมข้าศึกออกไปตั้งหลักที่จันทบุรี แล้วทรงกลับมา
ต่อสู้กับพม่า กอบกู้บ้านเมืองได้สำเร็จ และสถาปนากรุงธนบุรี ดังเนื้อความตอนหนึ่งว่า

๑ อยู่ยกราแหกล่ม	คีกระดมพรมเพลิงผลาญ
เจ้าตากฝ่ายากนาน	พาทหารแหกด่านไป
๑ รวมพลคนรักชาติ	พื้นอำนาจมาดหมายชัย
จันทบุรีเข้าตีได้	ใช้เป็นฐานกู้บ้านเมือง
.....	
๑ เสรีศึกสร้างกรุงธน	สืบสนธิแผ่ไพศาล
สามโลกสิ้นแหลกลาญ	นามตากสินไปสิ้นเอชชะค

(ทองย้อย แสงสินชัย, 2562)

จากที่กล่าวไปข้างต้น แสดงให้เห็นว่างานประเพณีเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ
วัดสุวรรณาราม ใช้พระบรมรูปและข้อความบนแผ่นป้ายจารึก ข้อความเกิดพระเกียรติผ่านโองการ
ในพิธีบวงสรวง การเกิดพระเกียรติผ่านบทเห่เรือ เพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะวีรราชกษัตริย์
ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมืองอย่างแท้จริง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ แสดงให้

²¹ บท “เห่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” แต่งเมื่อครั้งเห็นงานฉลองพระที่วัดบางเตือ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา เมษายน 2559 (ทองย้อย แสงสินชัย, 2562) แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์เห่เรือ
เริ่มต้นจากโคลงสี่สุภาพ จำนวน 1 บท แล้วตามด้วยกาพย์ยานี 11 จำนวน 7 บท

เห็นถึงการให้ความสำคัญกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้คนผ่านพิธีกรรม ในฐานะผู้ที่จงรักภักดี

3.4.2 สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

ในสังคมไทยนอกจากจะมีการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นวีรบุรุษของชาติแล้ว ยังมี “การบูชา” วีรบุรุษ ด้วย ซึ่งส่วนมากจะเป็นการปฏิบัติบูชาในรูปแบบพระราชพิธี รัฐพิธี และพิธี เพื่อระลึกถึงวีรกรรม บุญคุณของท่าน (ณิชนน เพิ่มมีทอง, 2551, น. 2, 46) นอกจากนี้ ยังมี การบูชาบูรพกษัตริย์ ด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ หรือบูชาอย่างเทพ เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่ประสบปัญหา ยากต่อการแก้ไขและไร้ที่พึ่ง ซึ่งเป็นการบูชาพระมหากษัตริย์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ใช่พระมหากษัตริย์ทั่วไป (ศรีนคร รัตนเจริญขจร, 2538, น. 59)

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เป็นบูรพกษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ เคารพบูชาและสักการะขอพรในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีตำนาน เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับพระองค์นั้น มักจะมีความเชื่อดังกล่าวอย่างเข้มข้น หนึ่งในนั้นคือ ย่าน ฝั่งธนบุรี ปรากฏการณ์นี้แสดงออกผ่านการจัดประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ใช้สัญลักษณ์ ที่สื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์แทบทั้งสิ้น งานประเพณี เกิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม เป็นงานหนึ่งมีการสื่อความหมายถึง พระองค์ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ผ่านสัญลักษณ์สำคัญต่าง ๆ ในพิธีกรรม

วัดสุวรรณาราม มีการสื่อความหมายถึงองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะบุคคล ศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองชาวบางกอกน้อยผ่านการสร้าง **พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ** (ซึ่งเป็นวัตถุ สัญลักษณ์ที่สำคัญ) บนพื้นที่ที่นำเสนอว่าเป็นสถานที่จริงในตำนานที่เกี่ยวข้องกับการประหาร ชีวิตเชลยศึกและการจัดทัพของพระองค์ในสมัยกรุงธนบุรี ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องเล่าอาถรรพ์ ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยและความตาย

เรื่องเล่าดังกล่าวนี้ เช่น เรื่องเล่าท้องถิ่น “ผีทหารพม่าทวงค่าไถทองคำ” ซึ่งเป็นเรื่องเล่า ที่เกี่ยวกับการเสียชีวิตของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำค่าไถทองคำของนายกองทหารพม่าที่ขุดพบ ณ โรงเรียนวัดสุวรรณารามไปขาย หรือแม้กระทั่งเรื่องราวการมรณภาพของพระสงฆ์ ดังที่ พระมหาแสน จันทิโม เลขาและผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม เล่าว่า หลังจากที่สมเด็จพระ พุทธโฆษาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามมรณภาพ ใน พ.ศ. 2553 พระสงฆ์รูปที่มา รับตำแหน่งเจ้าอาวาสต่อและกำลังจะมารับตำแหน่งเจ้าอาวาสมรณภาพรวม 3 รูป และพระสงฆ์ ในวัดมรณภาพรวม 9 รูป เชื่อกันว่าวัดนี้เจ้าที่แรง เมื่อพระเทพสุวรรณเมธีมารับตำแหน่ง

เจ้าอาวาส²² จึงได้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้ขึ้น (พระมหาแสน จันทิโม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤศจิกายน 2564) สอดคล้องกับที่พระครูประภัสสรสุตกิจ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม เล่าว่า “...มีความเชื่อว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีอาถรรพ์ และก็ได้มาอัญเชิญหลวงพ่อองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นมา...” (The Real Ghosts ช่อง-ส่อง-ผี, 21 เมษายน 2564)

การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ในพื้นที่วัดสุวรรณาราม นอกจากจะเป็นการระลึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ “วัดทอง คลองบางกอกน้อย” ในสมัยพระองค์ และให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแล้ว ยังมีนัยสำคัญ คือเป็นการอัญเชิญดวงพระวิญญาณของพระองค์ ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural beings and powers) ในพื้นที่นี้ให้มา “สยบอาถรรพ์” หรือ มาช่วยปกปักรักษา คุ่มครองวัดและชาวชุมชน และสร้างความเป็นสิริมงคลแก่วัดและชุมชน ดังจะเห็นได้ว่านับแต่สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้ วัดสุวรรณารามได้จัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ หรือ บวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์และจัดงานประเพณีเทิดพระเกียรติขึ้นในวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี จนกระทั่งเป็นงานประเพณีประจำปี

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 พบว่า โองการในพิธีบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ นั้น สื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจปกป้องคุ้มครองอนุสรณ์สถานแห่งนี้และแผ่นดินไทยอย่างชัดเจน ดังความตอนหนึ่งว่า

... ปวงเหล่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย...จะได้บูชาเป็นมหานุสรณ์
เกิดสังวรณเป็นดวงจิต เกิดอิทธิฤทธิ์แก่ชาติไทย ปราบเสียดภัย
ทั้งผอง ที่กำลังจะครองแผ่นดิน ขอดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราช ได้โปรดประทานความเป็นมงคล ต่อพระอนุสรณ์
สถานตลอดไป ข้าพระพุทธเจ้าจะถวาย... และบูชาสักการะ ขอ
อัญเชิญเทพยดา ท้าววิมานสถานทิศ จงรับรู้รับแจ้ง แล้วบันดาลให้
พระรูปเป็นที่คุ้มและรักษา ป้องกันภัยอันตราย...

ปรากฏการณ์การเคารพและสักการบูชา ขออำนาจพระบารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเพื่อให้ปกปักรักษา คุ่มครองพื้นที่ของพระองค์ นั้น สอดคล้องกับแนวคิดที่ วรณญา อัจฉริยะดี (2554, น. 259) เสนอว่า “...พระองค์เป็นผู้คุ้มครองดูแลมนุษย์และเป็นผู้ปราบยุคเข็ญให้หมดไปจากแผ่นดิน อีกทั้งพระองค์ยังเป็นพระมหากษัตริย์

²² วันที่มารับตำแหน่งเมื่อเดือนพฤษภาคม 2556 พระเทพสุวรรณเมธี เดินทางจากวัดดาวดึงษาราม มาวัดสุวรรณารามทางน้ำด้วยเรือยอมนั้น เชื่อกันว่าหากมาทางบกอาจจะเกิดเรื่องไม่ดีนัก (จุฬพล เอี่ยมขันทอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 เมษายน 2564)

ผู้มีบุญบารมีเทียบได้กับเทพเจ้าด้วย” ที่เป็นเช่นนี้อาจเกิดจากพระองค์มีกิตติศัพท์หนึ่งทีเลือกลือกันว่าสามารถปกป้องคุ้มครองราษฎรให้พ้นจากพม่าได้ (วรุณญา อัจฉริยะบติ, 2554, น. 35) อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ลักษณะนี้มีได้เพ่งเกิดในพื้นที่นี้เป็นครั้งแรก หากแต่เกิดขึ้นมาแล้วในพื้นที่โรงเรียนวัดสุวรรณาราม ดังเรื่องเล่าของชาวมุขชนสำนวนหนึ่งที่ว่าเมื่อครั้งขุดพบโครงกระดูกบริเวณโรงเรียนวัดสุวรรณาราม ซึ่งเป็นป่าช้าเก่า และเกิดเรื่องราวอาถรรพ์ต่าง ๆ ได้มีการใช้รูปทหารระดับแม่ทัพของไทยช่วยสยบวิญญานทหารพม่า ซึ่งเชื่อว่าเป็นปฐมเหตุของเรื่องราวอาถรรพ์ผ่านการสร้างศาลเพียงตา

อนึ่ง วัดสุวรรณารามยังมีแผ่นป้าย คาทาหรือคำบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ตั้งไว้เบื้องหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์ถึง 3 แผ่น คาทาบูชานี้จะใช้กล่าวประกอบการถวายเครื่องสักการบูชา โดยการสักการบูชาไม่เพียงแต่จะปฏิบัติกันในช่วงที่วัดจัดงานประเพณีเท่านั้น หากแต่สามารถบูชาได้ตลอดทั้งปีในลักษณะพิธีกรรมส่วนบุคคล ส่วนเครื่องสักการบูชาชิ้นจะเป็นอะไรก็ได้ ที่นิยม เช่น พวงมาลัย ดอกไม้ บายศรีขนาดเล็ก น้ำเปล่า น้ำแดง

หากพิจารณาคาทาบูชา จะพบว่าเป็นการสื่อความถึงพระองค์ในฐานะสมมติเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประทานพรให้ผู้สักการบูชาอย่างชัดเจน ดังเห็นได้จากคาทาบูชานี้ นอกจากจะให้ “ตั้งนะโม 3 จบ” เพื่อบูชาพระรัตนตรัยแล้ว ยังมีคาถาอื่นๆ ได้แก่ “โอม สิโน ราชาทะวะ ชะยะตุ ภาวัง สัพพะศัตถุวินาศสันติ” ซึ่งเป็นคำอาราธนาดวงวิญญาน “โอม สิโน ราชาทะวะ นะมามิหัง” ซึ่งเป็นคำถวายเครื่องสักการะ ตลอดจน “นะชาลิตี มะหาลาโก ลาโหมหาโชค มหาลาภ” และ “สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการิยะตะถาคะโต สิทธิเตโช ชะโย นิจจัง สิทธิลาโก นิรันตะรัง สัพพะกัมมัง ประสิทธิ เม สัพพะสิทธิ ภาวันตุเม” ซึ่งเป็นคำขอพรด้านต่างๆ ต่อพระองค์ นอกจากนี้ แผ่นป้าย “มั่ง มี ศรี สุข” ข้างพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ ยังนับเป็นการใช้พื้นที่ของพระองค์อวยพรผู้ที่สักการบูชา ตามคติของชาวจีนอีกด้วย ซึ่งจะกล่าวอีกครั้งในหัวข้อถัดไป

อย่างไรก็ดี การสักการะขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในพื้นที่ชุมชนคลองบางกอกน้อย และบริเวณใกล้เคียงนั้น มิได้มีเพียงแต่ที่วัดสุวรรณารามเพียงแห่งเดียว หากแต่ยังมีสถานที่อื่นๆ อีกจำนวนมาก ดังเช่น การขอพรและบนบาน “เจ้าพ่อฉางเกลือ” ณ ศาลเจ้าพ่อฉางเกลือ ศิริราช ซึ่งเชื่อกันว่าเจ้าพ่อฉางเกลือกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ คือบุคคลเดียวกัน²³ เชื่อว่าหากผู้ใดบนบานองค์เจ้าพ่อด้วยการถวายเกลือจะประสบความสำเร็จทุกราย หรือแม้แต่การเคารพบูชาสงฆ์นำเจี๊วอันเป็นที่สถิตของเจ้านั่นทวด ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระมหาลีของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในงานประเพณีของศาลเจ้าพ่อจ้อย บางระมาด (สายป่าน ปุริวรรคชนะ, 2556, น. 54) และขอพรจากสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ที่วัดเจ้าอาม บางขุนนนท์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างเพื่ออุทิศพระราชกุศลให้กับพระสนมอาม

²³ พระองค์ทรงสร้างฉางเกลือเพื่อสะสมเกลือเป็นเสบียงของกองทัพ ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้ทรงกู้ชาติจากพม่าได้สำเร็จ ชาวบ้านจึงสร้างศาลไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์และเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ปรากฏการณ์การขออำนาจพระบารมีบุรพคุณัตริย์ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่ประทานพรนั้น มิได้เกิดขึ้นกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เพียงพระองค์เดียว หากแต่ยังคงคล้ายคลึงกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกกันว่า “ลัทธิผีเสื้อตจพ ร.5” อีกด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, น. 78-81) อธิบายว่า กลุ่มคนเมืองที่มีความเสี่ยงในการทำธุรกิจนั้น มีการเคารพนับถือ “เสด็จพ ร.5” เพื่อหวังให้การทำธุรกิจราบรื่นและเจริญรุ่งเรือง เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้มีทัศนคติที่ดีต่อพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเจริญ” ลัทธิผีเสื้อตจพ ร.5 นี้จะมีพระบรมรูปทรงม้า เป็นศูนย์กลางของการนับถือบูชา มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในวันอังคาร

จากที่กล่าวไปข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ของความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์ โรงการในพิธีบวงสรวง คาถาบูชาตลอดจนแผ่นป้าย “มั่ง มี ศรี สุข” เพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจคุ้มครองและประทานพรให้ผู้สักการบูชา

3.4.3 สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน พระราชบิดาของพระองค์เป็นชาวจีนแซ่ “เจ็ง” หรือ “แต้” มีชาติภูมิมืออยู่ที่ หมู่บ้านหัวฝู อำเภอลองไห้ เมืองชานโถว (ซัวเถา) มณฑลกว่างตุง ทางตอนใต้ของประเทศจีน (บันทึก ลี้ซัยซาญ, ม.ป.ป., น. 1-4) ดังนั้น ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ในเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งย่านฝั่งธนบุรี จึงมักจะใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงวัฒนธรรมของชาวจีนด้วย ดังเช่น มีการประกอบพิธีกรรมตามแบบจีนที่วัดอินทาราม บางยี่เรือ (สรสริฎ เล่งจันพงษ์, 2565) หรือแม้แต่ศาลเจ้าพ่อนางเกลื้อ ศิริราช เขตบางกอกน้อย ยังมีพิธีไหว้สักการะองค์เจ้าพ่อนางเกลื้อตามแบบจีนด้วย (ศาลเจ้าพ่อนางเกลื้อ-สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-ท่าน้ำศิริราช, 2564)

งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม เป็นงานหนึ่งในย่านฝั่งธนบุรีที่ใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยและวัฒนธรรมจีน เพื่อสื่อความถึงพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน ดังเห็นได้จาก พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช องค์สีขาว ซึ่งเป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้น เชื่อมโยงกับพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ องค์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ “สุสานสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ” หรือ 鄭王墓 (เจ็ง หวาง มู่) เมืองซัวเถา บ้านเกิดพระราชบิดาของพระองค์ กล่าวคือ พระบรมรูปองค์นี้ส่งมาจากประเทศจีน แกะสลักพร้อมกับพระบรมรูปที่ประดิษฐานอยู่ ณ สุสานดังกล่าว

ไม่เพียงเท่านั้น ในงานประเพณีเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างพระบรมรูปนี้ได้มาร่วมงานด้วย โดยพระเทพสุวรรณเมธีประสาธัมพันธ์ให้ผู้ที่มาร่วมงานทราบทั้งยังแนะนำว่าเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนแซ่เดียวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ด้วย

นอกจากนี้ เมื่อครั้งนำพระบรมรูปองค์นี้มาประดิษฐานที่วัดสุวรรณาราม วัดยังได้สร้างป้ายสลักพระนามของพระองค์และข้อความมงคลเป็นภาษาจีน ด้วย ดังเห็นได้จากป้าย

ข้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ด้านซ้าย จะมีตัวอักษรภาษาจีนว่า “郑王大帝” (เจิ้ง หวาง ต้า ตี้) ซึ่งหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ส่วนด้านหลังสลักตัวอักษรภาษาจีนว่า “富贵吉祥” (ฟู่ กุ้ย จี เสี่ยง) คู่กับตัวอักษรภาษาไทยว่า “มั่ง มี ศรี สุข” แผ่นป้ายอวยพรลักษณะนี้ เป็นลักษณะเดียวกับที่ สุภัทรา โยธินศิริกุล (2561, น. 126) อธิบาย ว่า “คำอวยพรเหล่านี้เป็นของที่เป็นมงคลเสริมดวง จะมีการติดไว้ที่หน้าบ้านในเทศกาล...ที่สำคัญของชาวจีน...เชื่อว่าจะช่วยเสริมดวงให้คนในบ้านและครอบครัวดีไปตลอดทั้งปี”

อนึ่ง จากการลงพื้นที่ภาคสนามเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 พบว่าโดยรอบปะรำพิธี มีการใช้สัญลักษณ์อื่นๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม เช่น การประดับตกแต่งโคมจีน สีแดงและประดับผ้าสีแดงขาว ชาวจีนมีความเชื่อว่าโคมแดงและสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของความสุข ความรุ่งเรือง ความร่ำรวย หรือความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้หลังจากเสร็จงานวัดยังได้เปิดดนตรีจีนบรรเลงด้วย ทั้งยังพบว่ามีคณะสิงโตเข้ามาสักการบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อีกด้วย

งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณาราม มักจะมีการแสดงเชิดสิงโต หรือเชิดสิงโตถวายอยู่เป็นประจำ เช่นเดียวกับงานเทิดพระเกียรติพระองค์ในอื่นๆ ย่านฝั่งธนบุรี สุตารา สุจนายา อธิบายว่า ย่านฝั่งธนบุรีเป็นย่านที่มีคณะสิงโตมากที่สุดในประเทศไทย โดยจะเห็นการแสดงสิงโตในงานประเพณีต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง (สุตารา สุจนายา, 2542, น. 217) หนึ่งในนั้นคืองานประเพณีของวัดสุวรรณาราม คณะสิงโตที่เข้ามาถวายสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ที่พบในปีนั้น คือ คณะสิงโต “ศิษย์เอกหลวงปู่ทับ”²⁴ ของชุมชนบ้านบุ ซึ่งเป็นคณะสิงโตคณะหนึ่งที่เข้ามาร่วมแสดงในงานประเพณีของวัดเป็นประจำ แต่ปีนี้วัดงดจัดมหรสพจึงเข้ามาถวายสักการะเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ทำการแสดง โดยคณะสิงโตจะถวายสักการะโดยการเดินเชิดสิงโตวนรอบพระบรมราชานุสาวรีย์ 3 รอบ

²⁴ หลวงปู่ทับ หรือหลวงพ่อบัณฑิตอินทโชติ หรือพระครูเทพสิทธิเทพาธิบดี เป็นเจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามรูปที่ 9 เกิดวันเสาร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ปีมะแม พ.ศ. 2389 บิดาชื่อนิ่ม มารดาชื่อน้อย บ้านอยู่ตำบลเกาะชวยเลน บางขุนนนท์ อำเภอบางกอกน้อย (กรมศิลปากร, 2508, น. 14) หลวงปู่ทับเป็นพระเกจิอาจารย์สายอาคมที่ชาวชุมชนนับถืออย่างยิ่ง ชาวชุมชนรู้จักท่านในฐานะเป็น “ต้นตำรับพระปิตดาวัตทอง” โดยเล่ากันว่าพระปิตดาของหลวงปู่ทับ เป็นหนึ่งในพระเครื่อง “ชุดเบญจภาคีปิตดาเนื้อโลหะ” ที่มีพุทธานาภาพนานาประการ เช่น ยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า หนั่งเหนียว กระสุนตัน มหาอุด เป็นต้น (พิชิต บุญจันทร์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 เมษายน 2564)

ภาพที่ 8

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ
วัดสุรรณาราม องค์สีขาว

ภาพที่ 9

แผ่นป้ายสลักพระนามและอักษรมงคล
เป็นภาษาจีน คู่กับตัวอักษรภาษาไทย²⁶

ภาพที่ 10

การเชิดสิงโตถวายฯ²⁵

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ รูปทรงจีนที่แกะสลักจากประเทศจีน ป้ายข้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ซึ่งระบุพระนามของพระองค์ด้วยอักษรจีนพร้อมกับเขียนอักษรมงคลจีน การแสดงและขั้นตอนการสักการะแบบจีน ดังเช่น การเชิดสิงโต รวมถึงการประดับโคมจีนและผ้าสีแดง ตลอดจนการเปิดดนตรีจีนบรรเลงนั้น ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อความหมายถึงพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีนแทบทั้งสิ้น

3.4.4 สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรม

ในสมัยกรุงธนบุรี แม้จะมีการทำศึกสงครามอยู่ไม่ขาด แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ยังทรงมุ่งมั่นฟื้นฟูศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ รวมถึงโขนหลวง หรือ โขนของราชสำนักด้วย ดังจะเห็นได้ว่าการแสดงโขนเป็นมหรสพในงานพระเมรุ และมีการแสดงโขนในลักษณะโขนกลางแปลง และโขนแสดงบนโรง ทั้งยังปรากฏหลักฐานว่ามีการแสดงโขนบนแพล่องไปตามลำน้ำด้วย (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2553, น. 25-27) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมขึ้นด้วย หนึ่งในนั้น คือ “บทละครเรื่องรามเกียรติ์” ซึ่งปรากฏหลักฐานจากสมุดไทย ของกรมศิลปากร ว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ “. . . จุลศักราช 1132 ปีชวด โทศก” ตรงกับ พ.ศ. 2313 ปีที่ 3 ในรัชกาล ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งหมด 4 เล่มสมุดไทย ได้แก่ เล่มที่ 1 ตอนพระมงกุฎ เล่มที่ 2 ตอนหนุมานเกี้ยวนางวานรินจนท้าวมาลีวราชมา เล่มที่ 3 ตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความ จนทศกัณฐ์เข้าเมือง เล่มที่ 4 ตอน ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด พระลักษณะต้องหอกกบิลพัท จนผูกผมทศกัณฐ์กับนางมณโฑ (กรมศิลปากร, 2539, น. 128)

²⁵ ถ่ายโดยนายสุภรัช คุ้มครอง เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564

²⁶ ถ่ายโดยนายสุภรัช คุ้มครอง เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 พบว่าวัดสุวรรณารามเลือกใช้การแสดงโขนด้วยบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เพื่อสื่อความถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ดังจะเห็นว่า ในปีนี้วัดสุวรรณารามเลือกจัดการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ตอน “ลงสรงท้าวมาลีวราช” และตอน “พระมงกุฎ” ซึ่งเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในการแสดง เพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ ดังที่พระเทพสุวรรณเมธี เล่าผ่านเครื่องขยายเสียงในงานว่า “ที่เราเล่นวันนี้เป็นตอนที่เป็พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ บุรพกษัตริย์สมัยโบราณ นอกจากจะมีความเคร่งครัดเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว เรื่องศิลปวัฒนธรรมก็โดดเด่น”

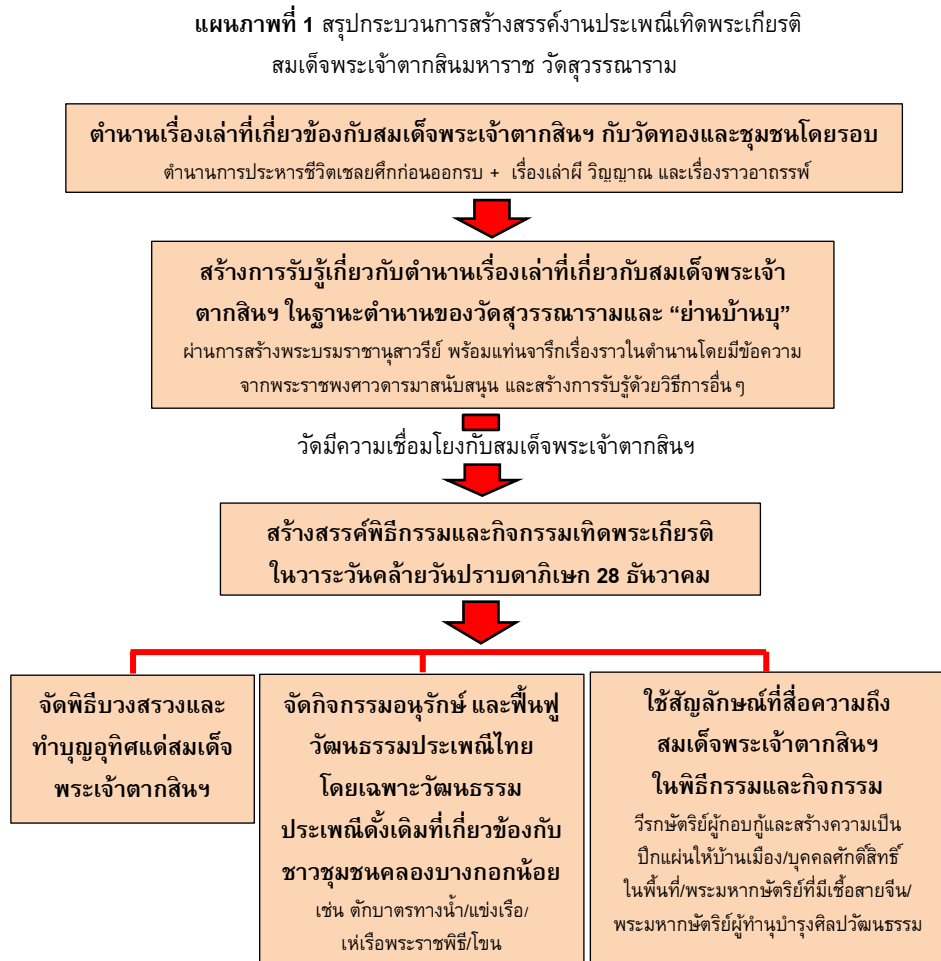
การแสดงตอน “ลงสรงท้าวมาลีวราช” เป็นการรำ “ลงสรง” กรมศิลปากรระบุถึงตอนท้าวมาลีวราชว่าปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ฯ เรื่องรามเกียรติ์ เล่มที่ 2 (กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539, น. 128) ส่วน ตอน “พระมงกุฎ” เป็นการแสดงโขนชุดใหญ่ กรมศิลปากรอธิบายว่า หากลำดับเรื่องแล้วตอนนี้จะเป็ตอนท้ายของเรื่อง แต่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นก่อนตอนนี้จะปรากฏในสมุดไทย เล่มที่ 1 (กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539, น. 128)

การเลือกวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ฯ มาแสดงในงานประเพณีของวัดสุวรรณารามนั้น เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่เน้นย้ำความเชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ รวมถึงพระราชอำนาจของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้มีพระปรีชาสามารถ ดังที่ยุพร แสงทักษิณ อธิบายว่า แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์นักรบ แต่พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้น แสดงให้เห็นถึงพระราชอุตสาหะและพระปรีชาสามารถในทางอักษรศาสตร์ของพระองค์ (ยุพร แสงทักษิณ, 2554, น. 4-12) นอกจากนี้ เสาวณิต จุลวงศ์ ยังอธิบายว่า “... รามเกียรติ์มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชนชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ ‘โลก’ ของรามเกียรติ์จึงเป็นโลกของกลุ่มผู้นำ หรือชนชั้นสูงในโลก เนกเช่นเดียวกับวรรณกรรมนิทานเรื่องอื่นๆ ของไทย ที่มักแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้นำที่กุมอำนาจการตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ ในเมืองที่ตนเองปกครอง” (เสาวณิต จุลวงศ์, 2544, น. 73) จากคำกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่ารามเกียรติ์ยังมีความสำคัญกับพระองค์ในแง่การสร้างภาพลักษณ์และพระราชอำนาจในฐานะผู้ที่ปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรใหม่ด้วย

การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์โดยใช้บทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น จึงนับเป็นการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้ตั้งใจในการทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้ง 4 ลักษณะ ล้วนโยงเข้าหาสัญลักษณ์หลักคือ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ และรูปสัญลักษณ์ (พระบรมรูป) โดยเน้นความเชื่อมโยงระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

กับพื้นที่วัดสุวรรณารามในฐานะวัดที่เกี่ยวข้องกับพระราชประวัติของพระองค์ให้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจะสรุปกระบวนการสร้างสรรค์ประเพณีดังกล่าว ดังแผนภาพต่อไปนี้

จากแผนภาพข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่วัดสุวรรณารามและพื้นที่ชุมชนโดยรอบนั้น มีตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จึงมีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติขึ้นในวาระวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของพระองค์ ซึ่งงานนี้มีทั้งพิธีกรรมบวงสรวง การทำบุญ กิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีไทย ตลอดจนมีการสร้างความหมายให้สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้ง 4 ความหมายผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ

4. สรุปและอภิปรายผล

งานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดสุวรรณาราม เป็นงานประเพณีใหม่ในวิถีชีวิตของชาวชุมชนคลองบางกอกน้อย จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2557 มีกระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณี 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้งสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตำนานในพื้นที่วัดในฐานะ “สถานที่จริง” ในประวัติศาสตร์ ผ่านการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์แผ่นป้ายจารึกและวิธีการอื่น ๆ ตลอดจนสร้างการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว 2) การให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงและทำบุญอุทิศแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ซึ่งการบวงสรวงในปีนี้เป็นกรณีพิเศษจะประกอบพิธีโดยพระครูพรหมณในสำนักพระราชวัง ส่วนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พระองค์ หรือพิธีทักษิณานุประทานนั้นเป็นพิธีที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ในปีนี้จึงเป็นการยกระดับพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่ขึ้น 3) การจัดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีไทยที่เกี่ยวข้องกับชาวชุมชนคลองบางกอกน้อย ซึ่งปกติจะเป็นกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ตักบาตรทางน้ำ แข่งเรือ ปีนแม่วัดไม่สามารถจัดกิจกรรมได้เดิม แต่วัดได้นำการแสดง “โขนพระเจ้าตากฯ” ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์หลักเพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและฟื้นฟูศิลปะการแสดงซึ่งเคยมีในชุมชนมาก่อนด้วย 4) การใช้สัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในฐานะต่าง ๆ ได้แก่ วีรภักดิ์ผู้กอบกู้และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บ้านเมือง บุคคลศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี พระมหากษัตริย์ที่มีเชื้อสายจีน และพระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงด้านศิลปวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่า กระบวนการสร้างสรรค์งานประเพณีเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ของวัดสุวรรณารามสอดคล้องกับกระบวนการสร้างสรรค์พิธีกรรมของวัดเขาขุนพนม จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่ง ณศิตา คงทวี พบว่า พิธีกรรมบวงสรวงและกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้นเกิดขึ้นจากวัดเขาขุนพนมเป็นวัดที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับช่วงบั้นปลายชีวิตของพระองค์ (ณศิตา คงทวี, 2562) งานดังกล่าวนี้เป็นการจัดงานในวาระปราบดาภิเษกของพระองค์ ซึ่งเป็นวาระเดียวกับการจัดงานในพื้นที่อื่น ๆ เช่น วัดอรุณราชวราราม วัดอินทาราม ศาลเจ้าพ่อฉางเกลือ นำสนใจว่าการจัดงานของวัดสุวรรณารามและในพื้นที่ต่าง ๆ นี้จัดพร้อมกับรัฐพิธีที่จัดขึ้น ณ บริเวณลานพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ (วงเวียนใหญ่) ซึ่งพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จะเสด็จ มาทรงวางพุ่มดอกไม้ถวายราชสักการะเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ในวันดังกล่าวภาครัฐยังจัดพิธีบวงสรวงสักการะดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกิจกรรมเทิดพระเกียรติอื่น ๆ อีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้น จะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่มีตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระองค์ยังมีการเทิดพระเกียรติพระองค์ในรูปแบบอื่นด้วย ดังเช่น ในย่านฝั่งธนบุรีมีการตั้งชื่อถนน ซอย หรือสะพานโดยใช้พระนามองค์พระองค์ ดังเช่น ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซอยสมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือเมื่อต้นปี 2565

มีการตั้งชื่อบึงสกุลใหม่ที่ค้นพบที่จังหวัดตากว่า “บึงปล่องไฟพระเจ้าตากสิน” หรือ “Taksinus bambus” เพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ (Matichon, 2565)

การที่วัดสุวรรณารามเชื่อมโยงตำนานลานประหารของ “วัดทอง” มาเป็นแนวคิดในการจัดงานเทิดพระเกียรติ นั้น สอดคล้องกับที่ ศิราพร ณ ถลาง (2560, น. 360-361) อธิบายเกี่ยวกับประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัยไว้ว่า “มีการประยุกต์ ด้อยอด ‘ประดิษฐ์ใหม่’ หรือ ‘สร้างสรรค์ใหม่’ ในบริบทสังคมปัจจุบัน. . . โดยหวังจะให้ทำกันเป็นประเพณีสืบต่อ ๆ ไป” คำอธิบายนี้สอดคล้องกับที่พระเทพสุวรรณเมธี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 เมษายน 2564) อธิบายถึงแนวคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีว่า “ตำนาน คือ ตำนานเก่ากับตำนานใหม่ ตำนานคือของที่มีมานานแล้ว. . . แต่ว่าตำนานใหม่ที่เรารสร้างขึ้นมาเนี่ย . . . ตอนนี้อาจจะเป็นแค่ขนบธรรมเนียมประเพณี แต่ก็อาจจะกลายเป็นตำนานในอนาคตก็ได้. . .”

อนึ่ง แม้ในพระราชพงศาวดารจะระบุว่ามีการประหารชีวิตเชลยศึกที่ “วัดทอง คลองบางกอกน้อย” จริง แต่ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าประหารชีวิตบริเวณใดของวัด ดังนั้น การที่วัดนำเสนอเกี่ยวกับพื้นที่ที่ใช้ประหารชีวิตเชลยศึกนั้น จึงเป็นการสร้างการรับรู้เพิ่มเติมจากประวัติศาสตร์ โดยอาจใช้หลักฐานจากเรื่องเล่าสำนวนต่าง ๆ นอกจากนี้ การจัดทัพหลวงเพื่อไปช่วยรบที่เมืองพิษณุโลกในพระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอนระบุว่า “. . .ยกพลุโทยาทัพหลวง พลทหาร 12,270 สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธ ทรงพระที่นั่งกรบยาว 13 วา เสด็จโดยชลมาคแรมพระตำหนักหน้าฉนวนวังหลวง. . .” (ตรี อมาตยกุล, 2507, น. 712) นำเสนอว่าการจัดทัพหลวงครั้งนี้จัด ณ บริเวณใด

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษางานประเพณีในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโควิด-19 จึงทำให้ข้อมูลงานประเพณีที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 แตกต่างจากงานประเพณีในช่วงก่อน โดยจะเห็นได้ว่าแม้จะเกิดโรคระบาดอันเป็นข้อจำกัดในการจัดงานประเพณี แต่วัดก็ยังจัดงานประเพณีอยู่ โดย **คงพิธีกรรมบวงสรวงไว้** ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของงาน **ตักสิการกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการรวมตัวของผู้คนเป็นจำนวนมาก** เช่น การตักบาตรทางน้ำ เหน่เรือ แข่งเรือ และมหรสพต่าง ๆ ทั้งยังยกระดับพิธีกรรมและกิจกรรมในพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่ เพื่อทดแทนกิจกรรมอื่นๆ ที่จัดไม่ได้ เช่น เชิญพระครูพรหมณในสำนักพระราชวังมาประกอบพิธีบวงสรวง เพิ่มพิธีทักษิณานุประทาน (มาตिकाบึงสกุล) ทำบุญอุทิศถวายแด่พระองค์ ตลอดจนแสดงโขน “พระเจ้าตากฯ”

พื้นที่ชุมชนคลองบางกอกน้อยในปัจจุบันเป็นชุมชนเก่าแก่ท่ามกลางสังคมเมือง ดังเห็นได้จากมีรถไฟฟ้าแล่นผ่านพื้นที่ มีสถานที่ท่องเที่ยวที่คนรุ่นใหม่นิยมไป “เช็คอิน” ตามร้านค้าแฟ้มสมัยใหม่ ประกอบกับการเจริญเติบโตของพื้นที่อยู่อาศัยตามแนวรถไฟฟ้าแล่นผ่าน ทำให้เกิดคอนโดมิเนียมจำนวนมากตามเส้นทางคมนาคมนี้ นำเสนอว่างานประเพณีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ วัดสุวรรณารามจะดำรงอยู่และมีพลวัตอย่างไรท่ามกลางการเติบโตตามบริบทสังคมเมืองของชุมชนเก่าแก่

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2539). *วรรณกรรมสมัยธนบุรี*. กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2508). *ประวัติวัดสุพรรณาราม*. ศิวพร.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *โฉม มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติรายการแรกของประเทศไทย*. กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการจัดงานวัดสุพรรณาราม. (2558). *โครงการสืบสานประเพณีแข่งขันเรือยาวประจำปีเนื่องในวันคล้ายวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. กรุงเทพฯ. วัดสุพรรณารามราชวรวิหาร.
- คณะกรรมการจัดงานวัดสุพรรณาราม. (2559). *โครงการสืบสานประเพณีไทยวัดทอง คลองบางกอกน้อย*. กรุงเทพฯ. วัดสุพรรณารามราชวรวิหาร.
- จินตนา ธรรมสุวรรณ. (2554). *ละครแก่นหลวงพ่อบุทธโศธร* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณิศดา คงทวิ. (2562). *บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกรณีศึกษา “พระเจ้าตากวัดเขาขุนพนม” ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณิชนันท์ เพิ่มมีทอง. (2551). *การบูชาวีรบุรุษในสังคมไทย กรณีศึกษาพระนเรศวรมหาราช พระเจ้าตากสินมหาราชและพระปิยะมหาราช* [สารนิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2535). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 8)*. กรมศิลปากร.
- ตรี อมาตยกุล. (2507). *พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน*. ก้าวหน้า.
- ถวิล อยู่เย็น. (2521). *กรุงธนบุรีในอดีต. ใน ธนบุรีของเรา*. ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูธนบุรี.
- ทัทมนต์ ช่วยคง. (2554). *สัญลักษณ์ในพิธีกับหลวงพ่อบุทธโศธร วัดสุพรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย จังหวัดกรุงเทพมหานคร: พิธีกรรมกับการสื่อสารความหมาย* [สารนิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2562). *ชุดภาพให้เรือเบ็ดเตล็ด-หนึ่ง เสด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. <https://www.facebook.com/photo?fbid=2681308348629552&set=a.332517853508625>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *ลัทธิพิธี เสด็จพ่อ ร.5. ศิลปวัฒนธรรม*, 14(10), 76-98.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว., ณพิศกร กฤตติกากุล, และ ดร.ณิ แก้วม่วง. (2525). *พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญเดือน ศรีวรรณ. (2553). *โฉม: อัจฉริยะลักษณ์แห่งนาฏศิลป์ไทย*. กรมศิลปากร.

- บัณฑิต ลีวชัยชาญ. (ม.ป.ป.). *ชาติภูมิพระราชบิดาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. ม.ป.ท.: กลุ่มงาน
ยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม.
- “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม 35.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย.
ภาษาไทย. เส้นหาดาล. เลขที่ 104.
- พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา). รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม.
(15 เมษายน 2564). การสื่อสารส่วนบุคคล.
- พระมหาขอบ จันทวิโส. (ม.ป.ป.). *ประวัติวัดสุวรรณาราม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2564 จาก
<https://sites.google.com/site/watsuwanam/prawati-wad-suwrm-ra-ram-rachwriwar>
- พระมหาปารณ์ กิตติธโร. (ม.ป.ป.). *วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร*. อมรินทร์.
- พระราชพงษาวดารกรุงเก่า*. (2407). หมอบรัดเล.
- ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2561). *วรรณกรรมรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรีสุนาฏกรรม*.
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 12(2),
147-172.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, สำนักงานการศึกษาต่อเนื่อง. (ม.ป.ป.). *พิธีทักษิณานุประทาน*. สืบค้น
เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2564 จาก www.stou.ac.th/study/projects/training/culture/content/2560/พิธีทักษิณานุประทาน.pdf
- ยุพร แสงทักษิณ. (2554). *วรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2539*. ใน *เอกสาร
การสอนชุดวิชา วรรณคดีไทย* (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. ศิริวัฒนอินเตอร์พรีนซ์.
(จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554)
- วรุณญา อัจฉริยบดี. (2554). *สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ และ
นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท].
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัชรดา คลายนาทร. (2555). *ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี: ศึกษา
จากพงศาวดารและสถานที่จริง*. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร. (2557). *สืบสานตำนานวัดทองคลองบางกอกน้อย*.
<https://www.facebook.com/watsuwannaramBKK/posts/565772630224976>
- วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร. (2559). *วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 28 ธันวาคม 2559*.
[https://www.facebook.com/watsuwannaramBKK/photos/pcb.931504803651755/
931504746985094/](https://www.facebook.com/watsuwannaramBKK/photos/pcb.931504803651755/931504746985094/)

- ศาลเจ้าพ่อนางเกลือ-สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-ท่าน้ำศิริราช. (2564). งานประจำปี 2564 พิธีไหว้สักการะองค์เจ้าพ่อนางเกลือและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาล. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=805164954213388&id=102276471168910
- ศรีนทร รัตน์เจริญจร. (2538). ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5: ระบบความเชื่อของชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ กรณีศึกษาลานพระบรมรูปทรงม้า เขตดุสิต กรุงเทพฯ [สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2560). ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริพร ณ ถลาง. (2562). คติชนสร้างสรรค์ บทสังเคราะห์และทฤษฎี (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สรเสริญ เล่ห์จันทพงษ์. (2565). งานพระเจ้าตาก วัดอินทาราม (วัดใต้) ตลาดพลูคืนแรก..ยังมีอีก 2 คืน. . . <https://www.facebook.com/groups/3486466814700085/posts/5337690596244355/>
- สายป่าน ปุริวรรธนะ. (2556). ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง: ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย (พิมพ์ครั้งที่ 2). โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญาโสภี ใจกล้า. (2561). สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช: แง่คิดจาก “วีรบุรุษในวัฒนธรรมประเพณี. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15(1), 41-53.
- สุตารา สุจนายา. (บรรณาธิการ). (2542). ธนบุรี. สารคดี.
- สุภัทรา ไชยศิริกุล. (2561). สิริมงคลกับความเชื่อตามศาสตร์ฮวงจุ้ยของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนเยาวราช. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, 38(5), 119-143.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสาวณิต จุลวงศ์. (2544). โลกของรามเกียรติ์. วารสารศิลปศาสตร์, 1(1), 61-75.
- อคิน ทรัพย์พัฒน์. (2551). วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อัศนีย์ เปลียนศรี. (2558). ดนตรีในพระราชพิธี สมัยรัตนโกสินทร์. ศิลปกรรมสาร, 10(1), 193-214.
- Matichon. (2565). ค้นพบบั้งสุกุลใหม่ของโลก ตั้งชื่อ ‘บั้งปล้องไฟพระเจ้าตากสิน’ หลังพบบนพื้นที่ภูเขาสูงกว่า พันเมตร. https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_3163173

The Real Ghosts ช้อง-ส่อง-ผี. (2564). ผีหัวขาดวัดทองคลองบางกอกน้อย EP.99 | ช้องส่องผี
[4K]. [www.https://www.youtube.com/watch?v=XSYSripouZA&t=437s](https://www.youtube.com/watch?v=XSYSripouZA&t=437s)